

IZVJEŠTAJ O
POSLOVNOM
AMBIJENTU

2021
2022

04 PREGOVOR

07 PREGLED GLOBALNOG POSLOVNOG
AMBIJENTA 2021. I 2022. GODINE

11 PREGLED POSLOVNOG AMBIJENTA
U CRNOJ GORI

26 VLADAVINA PRAVA

34 LJUDSKI RESURSI

40 DIGITALNA TRANSFORMACIJA

46 ZDRAVLJE

52 POREZI

56 ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

60 GRAĐEVINARSTVO I NEKRETNINE

64 TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

68 DRUGE OBLASTI OD ZNAČAJA
ZA POSLOVANJE

72 KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE

Svetlana Vuksanović

*Predsjednica Upravnog odbora
AmCham Montenegro*

Zadovoljstvo mi je da predstavim sedmi Izveštaj o poslovnom ambijentu Američke privredne komore u Crnoj Gori, koji pripremamo svake druge godine i predstavlja sveobuhvatan pregled stavova kompanija članica AmCham-a u vezi sa uslovima za poslovanje u Crnoj Gori.

AmCham čini 89 kompanija članica, koje su u našu državu od početka poslovanja investirale gotovo jedan godišnji budžet Crne Gore. Ispred vas je temeljna analiza različitih sektora privrede u Crnoj Gori, sa brojnim preporukama koje su dale kompanije članice AmCham-a, njih 49, a koje zapošljavaju preko 5700 osoba i koje su od početka poslovanja u Crnu Goru investirale više od impresivnih 1,75 milijardi eura.

Izveštaj obuhvata oblasti koje vidimo kao prioritetne:

- ✓ vladavina prava
- ✓ ljudski resursi
- ✓ digitalna transformacija
- ✓ zdravlje
- ✓ porezi
- ✓ zaštita životne sredine
- ✓ građevinarstvo i nekretnine
- ✓ turizam i ugostiteljstvo
- ✓ i druge oblasti od značaja za poslovanje.

U okviru upitnika poslatog našim članicama, AmCham je tražio od kompanija da rangiraju određena pitanja ili oblasti od važnosti za poslovanje, kao i da naglase pozitivne i negativne strane poslovanja u Crnoj Gori. Poseban značaj Izveštaja ogleda se u postojanju uporedivih dvogodišnjih rezultata, što nam omogućava da pratimo ključna reformska kretanja, pohvalimo one reforme koje su uspješno sprovedene, ali i da ukažemo na oblasti koje stagniraju. Nalazi ovog izveštaja identifikuju najvažnije procese neophodne za dalje poboljšanje poslovnog okruženja u Crnoj Gori, uvijek imajući u vidu dobrobit društva u kom se posluje i najbolji interes svih strana. Ujedno, oni predstavljaju dobru osnovu za usmjeravanje aktivnosti naših komiteta i rada u oblasti javne politike, te daju smjernice i preporuke donosiocima odluka u kom pravcu treba unapređivati poslovno okruženje.

AmCham ostaje snažno privržen povećanju konkurentnosti, izgradnji održivih i zelenih investicija koje stimulišu ekonomski rast i otvaranju novih radnih mjesta. To su ujedno i glavne teme susreta sa donosiocima odluka u Crnoj Gori, kao i međunarodnim akterima poput Delegacije Evropske unije, međunarodnih finansijskih

institucija, diplomatskog kora i ostalih relevantnih udruženja i subjekata, kojima će nalazi ovog izveštaja biti predstavljeni.

AmCham će nastaviti da se odlučno zalaže za proces reformi u zemlji i njeno pridruživanje Evropskoj uniji, kao vodeći glas američkih i drugih investitora u Crnoj Gori. Pretpristupni proces Crne Gore Evropskoj uniji i njeno članstvo u NATO-u čini je privlačnom investicionom destinacijom. Stoga sam uvjerena da će Izveštaj o poslovnom ambijentu biti koristan alat za potencijalne investitore kako bi se upoznali sa investicionim potencijalima Crne Gore iz perspektive sadašnjih investitora.

U ime AmCham-a, zahvaljujem članicama koje su pružile informacije i dale mišljenja u cilju realizacije ovog projekta. Imajući u vidu da se sveukupni rezultati Izveštaja zasnivaju na percepciji naših članica, povratne informacije koje od njih dobijamo od suštinskog su značaja. Takođe, posebno želim da zahvalim Izvršnoj kancelariji AmCham-a na predanom radu i entuzijazmu pri pripremi ovog izveštaja, kao i našem partneru na projektu “Defacto Consultancy” na distribuciji upitnika i analizi rezultata.

Pregled globalnog poslovnog ambijenta 2021. i 2022. godine

2021 - GODINA TRANZICIJE

Tokom 2021. godine globalna ekonomija je prešla sa oporavka na ekspanziju, kao rezultat jake potrošnje, snažnog izvoza i vladinih paketa podsticaja. Pomenuta tranzicija desila se uprkos stalnoj neizvjesnosti u vezi s mutacijom virusa COVID-19, nestašici u lancima snabdijevanja i inflaciji.

Jedna od rijetkih oblasti koja je tokom pandemije doživjela nagli rast jeste digitalizacija, i to od onlajn usluga za korisnike preko ponovnog pronalaženja lanaca snabdijevanja do upotrebe vještačke inteligencije (AI) i mašinskog učenja za poboljšanje poslovnih operacija. Korona kriza i prateći napredak u automatizaciji i digitalizaciji promijenili su način obavljanja poslova, sa milionima ljudi koji su prešli na rad od kuće u širokom spektru industrija. Kompanije su preispitivale i vrijednost koje kancelarije, kao tradicionalni centar obavljanja poslova, imaju za samu organizaciju, odnosno da li je posjedovanje poslovnih prostorija (zgrade, spratovi, kancelarije) zaista *conditio sine qua non* za kompaniju.

Baš kao što su preduzeća ubrzala svoje operacije kao odgovor na krizu COVID-19, pandemija je poslužila kao akcelerator medicinskih inovacija. Brzi razvoj novih generacija vakcina protiv virusa COVID-19 najubjedljiviji je primjer potencijala nove etape medicinske tehnologije i inovacije. Pandemija je pokazala značaj ulaganja u prevenciju i kapacitete javnog zdravlja, neophodnost izgradnje infrastrukture i modernizacije sistema zdravstvene zaštite, kao i korišćenja telemedicine i e-zdravlja.

Pandemija COVID-19 otkrila je ranjivost u dugim, komplikovanim lancima snabdijevanja mnogih kompanija, a nedostatak kritičnih komponenti u određenim oblastima gotovo je zaustavio globalnu proizvodnju. Stoga su mnoge evropske kompanije razmatrale koncept *nearshoringa*, odnosno vraćanja proizvodnje sa Dalekog istoka na lokacije bliže zapadnoj Evropi. Programom ekonomskog oporavka Crne Gore *nearshoring* je prepoznat kao izuzetna šansa za državu i sa stanovišta diversifikacije nacionalne ekonomije.

2022 – GODINA NESTABILNOSTI

Turbulentna dešavanja u 2022. godini, koja su kulminirala izbijanjem rata na evropskom tlu, učinila su globalnu ekonomiju nestabilnom.

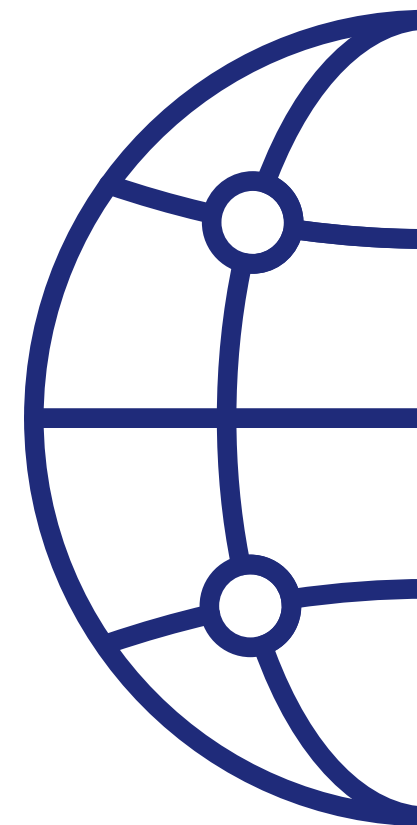
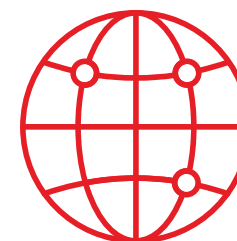
Rusko-ukrajinska kriza dovela je do porasta inflacije, odnosno usporavanja ekonomskog rasta. Usljed rata značajno su porasle cijene, naročito energije i hrane. Uz to, mnogim kompanijama je teško doći do materijala i radnika koji su im potrebni za proizvodnju, što otežava rješavanje problema koje je prouzrokovala pandemija COVID-19. Evropska centralna banka u 2022. godini imala je najveće povećanje kamatnih stopa u istoriji, nakon što su američke Federalne rezerve i druge centralne banke takođe povećale kamatne stope sa ciljem da uguše rekordnu inflaciju koja pritiska potrošače i gura Evropu ka recesiji. Povećanje kamatnih stopa nije dovoljno da se riješe svi ti problemi, jer se istima ne mogu smanjiti cijena uvezene energije, napuniti prazne police u supermarketima ni snabdjeti proizvođači neophodnim nedostajućim sirovinama. Višim kamatnim stopama održavaju se umjerena inflacijska očekivanja, poručeno je iz ECB. Oporavak nakon pandemije i veliki paketi državne

pomoći povećavaju plate radnicima, dok cijene rastu, stvarajući tzv. spiralu plata–cijena. Kako bi se spriječio rast te spirale, ECB je najavila dalje povećavanje kamatnih stopa, zbog čega će krediti poskupjeti, a štednja će biti bolje nagrađena. Podizanje referentnih kamatnih stopa ECB odražava se i na cijenu zaduživanja – rastu stope euribora, što automatski poskupljuje i kredite u Crnoj Gori čija je otplata vezana za kretanje ove evropske kamatne stope.

Rastuća inflacija, izazovi u globalnom lancu snabdijevanja, nestašica hrane i klimatske promjene imali su ogroman uticaj na glad u svijetu, te doveli do toga da stotine miliona ljudi nije u stanju da adekvatno zadovolji svoje potrebe za hranom.

Kada se radi o predviđanjima globalnog ekonomskog rasta za 2023. godinu, očekuje se da će rast značajno usporiti, sa najvišom inflacijom u nekoliko posljednjih decenija. Cijena troškova života, pooštavanje finansijskih uslova u većini zemalja, ruska invazija na Ukrajinu, čiji se kraj još uvijek ne nazire, i dugotrajna pandemija COVID-19, imaju veliku težinu na izgledu predviđanja.

U analizi objavljenj u novembru, Institut za međunarodne finansije je predvidio stopu globalnog ekonomskog rasta od samo 1,2% u 2023. godini, dok se Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) slaže sa datom pesimističkom prognozom predviđajući rast od svega 2,2% u 2023. Međunarodni monetarni fond (IMF) predviđa da će globalni rast usporiti na 2,7% 2023. godine.

Pregled poslovnog ambijenta u Crnoj Gori

Godine 2021. i 2022. bile su u znaku političke nestabilnosti, polarizacije između izvršne i zakonodavne grane vlasti, te blokiranja pravosuđa usljed nemogućnosti da se političke partije dogovore oko imenovanja. Odsustvo konstruktivnog dijaloga između političkih partija i neuspjeh u izgrađivanju konsenzusa o ključnim pitanjima od državnog interesa, dovelo je do pada dvije vlade zbog izglasavanja nepovjerenja. Rad Skupštine obilježili su bojkoti vladajuće većine i opozicije, promjene vlade i smjena dvojice predsjednika Skupštine.

Vlada Zdravka Krivokapića imala je dvanaest ministarstava; izvršena je i reorganizacija i smanjenje broja ministarstava kroz njihovo pripajanje sa namjerom da se izvrši racionalizacija troškova i optimizacija državnog aparata. Skupština Crne Gore izglasala je nepovjerenje vladi premijera Zdravka Krivokapića 4. februara 2022. godine, čime je toj vladi prestao mandat. Prvo izglasavanje nepovjerenja nekoj vladi u Crnoj Gori rezultat je antagonizma Vlade

i Skupštine, kao i najlošije prosječne ocjene napretka Crne Gore iz Izvještaja o napretku Evropske komisije u posljednjih šest godina, koja je iznosila 3,03, a odnosi se napredak ostvaren u proteklih dvanaest mjeseci. Evropska komisija je u svom izvještaju konstatovala da je neophodno sprovesti korjenite reforme u funkcionisanju institucija, kao i da je evidentno slabljenje administrativnih kapaciteta nakon promjene vlasti, naročito u pogledu upravljanja pregovaračkim procesom.

Nova, manjinska vlada Dritana Abazovića, koja je predložena krajem aprila, ima osamnaest ministarstava, a ekspozeom premijera naglašen je njen evropski karakter. Uslijedila je nova reorganizacija državne uprave, kojoj je postavljeno pitanje efikasnosti i glomaznosti državne administracije. Skupština Crne Gore izglasala je nepovjerenje vladi Dritana Abazovića 20. avgusta, izrazivši nezadovoljstvom radom manjinske vlade. Dobar evropski kurs nije potvrđen ni novim Izvještajem o napretku iz oktobra 2022. godine, koji je sadržao uobičajene

zamjerke, u odnosu na ključno Poglavlje 23 za ulazak Crne Gore u EU – Vladavina prava. Konstatovano je da se Crna Gora suočava sa krizom u vidu blokade najvažnijih pravosudnih institucija (Ustavni sud) usljed neimenovanja sudija. Na inicijativu premijera u tehničkom mandatu, razriješeni su ministri vanjskih poslova i odbrane. Ministar bez portfelja i ministarka evropskih integracija podnijeli su ostavku na funkcije. Vlada, u okrnjenom sastavu, u tehničkom je mandatu od druge polovine avgusta do kraja 2022. godine. Sva politička događanja značajno su uticala na poslovni ambijent, o čemu će biti riječi u nalazima ovog izvještaja.

Korona-kriza imala je ekonomske posljedice i na 2021. godinu u Crnoj Gori, sa kašnjenjima u nabavci dostupnih vakcina i zakašnjelom vakcinacijom u odnosu na ostatak Evrope. Ipak, sa velikim obuhvatom vakcinacije i oporavkom turističke potrošnje, crnogorska ekonomija se blago oporavila 2021. godine. Potrošnja države bilježi blagi rast usljed paketa mjera podrške privredi i građanima za ekonomski oporavak od posljedica pandemije koronavirusa. Kontrola nad pandemijom virusa COVID-19 uticala je na ponovno interesovanje investitora, a prestanak mjera fizičkog distanciranja i ograničenja za nerezidentne radnike na povećanje broja izvršenih radova na već započetim investicionim projektima.

Kao što smo konstatovali i prethodnim

Izvještajem o poslovnom ambijentu, ključne mjere za snaženje privrede trebalo bi usmjeriti na diversifikaciju privredne strukture, u čijoj su osnovi održivi, zeleni razvoj i informacione tehnologije.

Krajem 2021. godine predstavljen je program „Evropa sad!“, koji su kreirali ministar finansija i socijalnog staranja Miloško Spajić i ministar ekonomije Jakov Milatović. „Evropa sad!“ je u javnosti predstavljena kao reformski program za inkluzivniji i održiviji model ekonomskog razvoja Crne Gore, sa ciljevima: 1) Povećanje životnog standarda svih građana, 2) Suzbijanje sive ekonomije na tržištu rada, 3) Unapređenje poslovnog i investicionog ambijenta i 4) Promocija održivijeg i inkluzivnijeg modela ekonomskog rasta. Programom je povećana minimalna neto zarada sa 250 na 450 eura, izvršena reforma poreskog opterećenja na rad time što su ukinuti prihodi od doprinosa za zdravstveno osiguranje, uveden neoporezivi dio zarada i njihovo progresivno oporezivanje. Povećanje budžetskih prihoda predviđeno je kroz usvajanje seta zakona kojim bi se: povećale akcize na duvan i duvanske proizvode, alkohol i alkoholna pića, gaziranu i negaziranu vodu sa dodatkom šećera; uvele akcize na proizvode od šećera, kakaoa i sladoled; ostvarili prihodi nastali oporezivanjem neprijavljenog prihoda, suzbijanjem neformalne ekonomije i efikasnijom kontrolom inspeksijskih službi; donio novi Zakon o igrama na sreću,

Zakon o porezu na podizanje gotovine za pravna lica i preduzetnike, Zakon o reprogramu poreskog potraživanja, kao i napravile izmjene Zakona o porezu na dobit pravnih lica; i izvršilo markiranje mineralnih ulja i njihovih derivata. Preporuke Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) išle su u pravcu faznog sprovođenja programa, prvenstveno kroz povećanje akciza i poreza, zatim postepeno smanjenje dažbina na zarade i povećanje minimalne zarade. MMF je pohvalio opravdanost ciljeva projekta o smanjenju dažbina i povećanju zarada, ali i ukazao da bi, zbog mogućih rizika, poput inflacije, smanjenja zaposlenosti i neizvjesnosti ostvarivanja zacrtanih prihoda, trebalo ići postepeno, prvenstveno kroz osiguranje prihoda.

Program „Evropa sad!“ predstavljen je i poslovnoj zajednici na Savjetu za konkurentnost. AmCham je tada, želeći da doprinese zajedničkoj težnji da predstavljene mjere zaista doprinesu ostvarenju boljeg životnog standarda građana, te unapređenju poslovnog ambijenta na dugoročno održiv način, uputio Ministarstvu finansija molbu da mu se dostave referentni izvori – studije, analize, proračuni i drugo – na osnovu kojih je Ministarstvo formiralo stav o mjerama koje su predstavljene. Budući da Ministarstvo finansija nije blagovremeno podijelilo materijale na kojima je koncipiran program, nismo bili u mogućnosti da se izjašnjavamo o

adekvatnoj utemeljenosti predloženih mjera. Uvažavajući namjeru resornog ministarstva da unaprijedi nacionalnu ekonomiju, ukazali smo na okolnost da sve nove mjere zahtijevaju povišenu pažnju, naročito kada se imaju u vidu aktuelne ekonomske prilike, dodatno opterećene i kovid-krizom.

Program „Evropa sad!“ je dobio podršku Skupštine, ali mnoge mjere koje su bile na prihodnoj strani projekta (povećanje akciza, donošenje novih zakona ili njihova implementaciju) nisu dobile potrebnu podršku, odnosno realizaciju, pa je primjena projekta otpočela u 2022. godini, sa nedostajućim prihodima za realizaciju, na šta je MMF i upozoravao. Ovo je naročito pogodilo zdravstvo, budući da je programom ukinuto obavezno plaćanje doprinosa za zdravstveno osiguranje, kojim se finansira Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore, a koji ima značajni uticaj na nivo javne potrošnje. Mora se naći model adekvatnog finansiranja zdravstvenog sektora, koji treba da omogući održivost sistema u kojem sve kompleksnije zdravstvene potrebe građana treba da se zadovolje. Godina 2022. bila je godina nestašice lijekova – zbog zastoja u procesu javnih nabavki, značajan broj pacijenta u Crnoj Gori nije imao dostupne lijekove i kontinuirano liječenje, uključujući i pacijente oboljele od najtežih bolesti, kao što su karcinomi i rijetka oboljenja. Trenutno budžetirana sredstva za lijekove u 2023. godini veća

su nego prethodnih godina, ali izmirenje zaostalih dugova iz prethodnog perioda koje se očekuje, smanjuje opredijeljena sredstva za 2023. godinu, i to na niži nivo od potrošnje koja je bila u 2020. godini, što ukazuje da planirana sredstva ponovo neće biti dovoljna za finansiranje zdravstva.

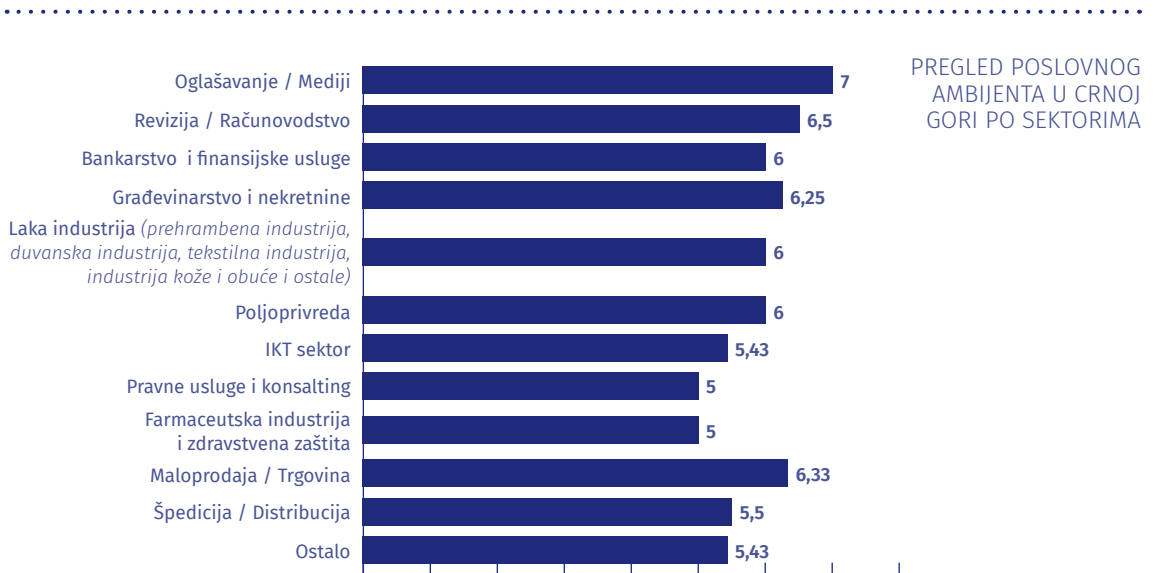
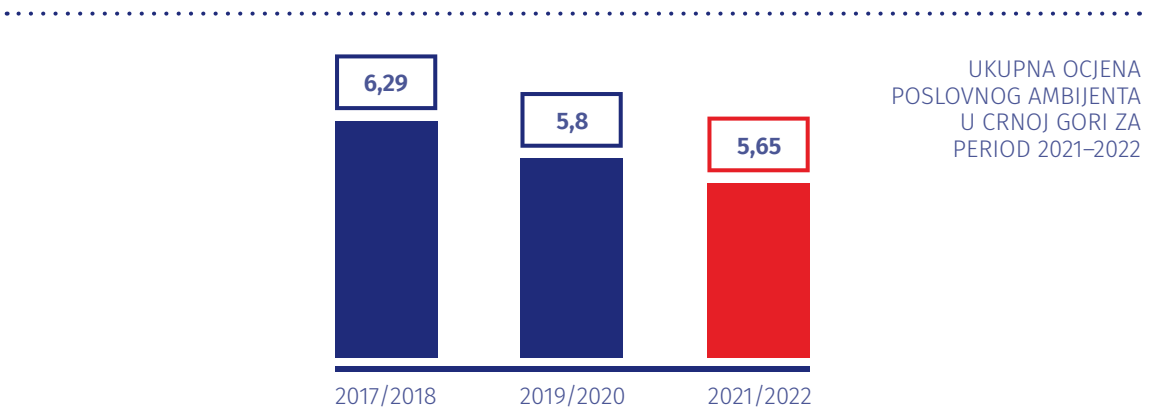
Talas poskupljenja koji je Crnu Goru pogodio od početka 2022. godine dominantno je posljedica negativnih trendova na globalnom tržištu energenata, hrane i sirovina, a malim dijelom je uslijedio i nakon početka primjene programa „Evropa sad!“, kojim su od februara 2022. uvećane zarade, odnosno podignuta lična potrošnja, ali i inflacija. Država je na talas poskupljenja reagovala raspoloživim mjerama – smanjenjem akciza na pojedine proizvode, što je državni budžet učinilo još više ranjivim. Inflacija je dodatno narasla usljed geopolitičkih dešavanja u Evropi, a rat između Rusije i Ukrajine imao je uticaj i na crnogorski turizam, imajući u vidu značajan uticaj na doprinos koji turisti ove zemlje imaju na tržište Crne Gore. Vlada Crne Gore najavila je rast zarada u javnom sektoru koji će pratiti stopu inflacije, što će takođe zahtijevati opredjeljenje značajnih finansijskih sredstava.

Usljed nepostojanja kvalitetnog, kontinuiranog dijaloga između javnog i privatnog sektora, čestih smjena rukovodećih pozicija u državnoj upravi, zbog čega su mnoge investicije i projekti

bili u zastoju, AmCham je u 2022. godini potpisao Memorandum o saradnji sa Vladom Crne Gore za rad na programu „Vladavina dijaloga“ kako bi se dodatno intenzivirala saradnja, uz uvjerenje da je partnerski odnos između javne uprave i poslovne zajednice ključ za ekonomski prosperitet Crne Gore i bolji životni standard njenih građana. „Vladavina dijaloga“ je program čiji je cilj podizanje nivoa uzajamnog razumijevanja između privatnog i javnog sektora u Crnoj Gori, kroz blagovremen, kontinuiran i aktivan dijalog. Postojanje transparentnog i predvidljivog poslovnog ambijenta predstavlja osnov za kredibilne investitore u Crnoj Gori, pa je poslovnu zajednicu neophodno u ranoj fazi uključiti u procedure izrade zakona i drugih propisa, te konsultovati prilikom kreiranja politika koje imaju uticaja na poslovno okruženje. Posebni memorandumi o saradnji u okviru programa „Vladavina dijaloga“ potpisani su i sa Ministarstvom finansija, Ministarstvom ekonomskog razvoja i turizma, Ministarstvom nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Ministarstvom ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Ministarstvom javne uprave.

Kako bismo izmjerili stepen zadovoljstva poslovne zajednice poslovnim ambijentom u Crnoj Gori, od naših članica smo zatražili da na skali od 1 do 10 ocijene opšte stanje u privredi generalno, kao i u oblasti privrede u kojoj posluju.

Sveukupna prosječna ocjena poslovnog ambijenta u Crnoj Gori je 5,65, što je niže od ocjene iz Izvještaja o poslovnom ambijentu za 2019–2020, koja je iznosila svega 5,8, usljed globalnog zatvaranja izazvanog pandemijom virusa COVID-19. Podsjećamo da je ocjena poslovnog ambijenta u Crnoj Gori za period 2017–2018. godine bila 6,29.

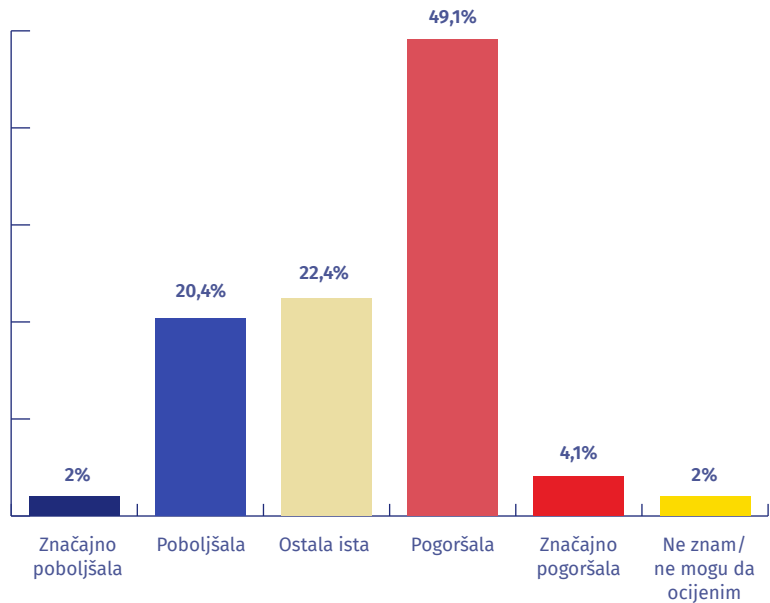

Sektor koji je ocijenjen kao najpovoljniji za poslovanje jeste oglašavanje/mediji, kao i 2019–2020. godine. Pored toga, visoko na ljestvici nalaze se i revizija/računovodstvo, maloprodaja/trgovina, bankarstvo i finansijske usluge, laka industrija i poljoprivreda. Raduje što je sektor građevinarstva i nekretnina ponovo među najbolje ocijenjenim sektorima za poslovanje, nakon ocjene 3 iz prethodnog izvještaja, kada je bio snažno pogođen globalnom pandemijom.

Zabrinjavajuće je što preko polovina članica koje su učestvovala u istraživanju smatra da se poslovna klima u njihovom sektoru privrede pogoršala ili značajno pogoršala u prethodne dvije godine. Oko 22% članica nisu primijetile promjene u poslovnom ambijentu, dok oko 20% njih smatra da se poslovni ambijent poboljšao u proteklom dvogodišnjem periodu.

POSLOVNA KLIMA U
POSLEDNJE DVIJE
GODINE

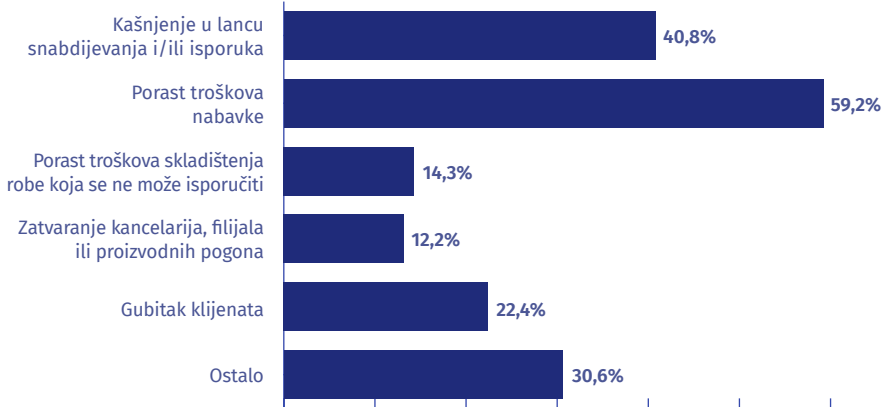
Kao glavni razlog nezadovoljstva poslovnim ambijentom članice su uniformno navele političku nestabilnost u zemlji, koja snažno pogađa investicije. Politička neizvjesnost uzrokovala je nedostatak novih projekata usljed nepovjerenja investitora da ulažu

u tržište pogođeno neadekvatnim planiranjem i finansiranjem, kao i čestim smjenama personalnih rješenja na pozicijama koje su presudne za konstruktivno donošenje odluka. Članice su mišljenja da će nepredvidiva politička situacija imati dugoročno negativne posljedice kroz smanjenje stranih investicija. Vladavina prava je i dalje velika prepreka stvaranju konkurentnog i fer tržišta, budući da je povjerenje u pravosudni sistem poljuljano, dok česte izmjene važnih sistemskih zakona unose pravnu nesigurnost. Dalji unutrašnji razlozi za zabrinutost jesu i nedostatak adekvatne radne snage, porast neformalnog tržišta, te nedovoljno podsticajnih mjera koje bi učinile Crnu Goru konkurentnijom investicijom za ulaganje u odnosu na region. Kada se radi o eksternim faktorima, članice su navele pad i stagnaciju tržišta usljed

pandemije koronavirusa, koja je značajno uticala na smanjenje prodaje i prometa roba i usluga, kao i rat u Ukrajini, koji se manifestuje kroz visoke inflatorne stope i značajno povećanje cijena svih inputa proizvodnje.

Na posebno pitanje na koje sve načine je rat u Ukrajini uticao na poslovne aktivnosti u 2022. godini, najveći broj ispitanika (njih 60%) odgovorio je da su porasli troškovi nabavke, kao i da postoje značajna kašnjenja u lancu snabdijevanja (40%). Više od petine ispitanika je izgubila klijente, dok su pojedine kompanije bile suočene i sa porastom troškova skladištenja robe. Članice iz finansijskog sektora su konstatovala i da je redovno poslovanje sa klijentima iz Rusije otežano u dijelu plaćanja usljed uvedenih restriktivnih mjera toj državi.

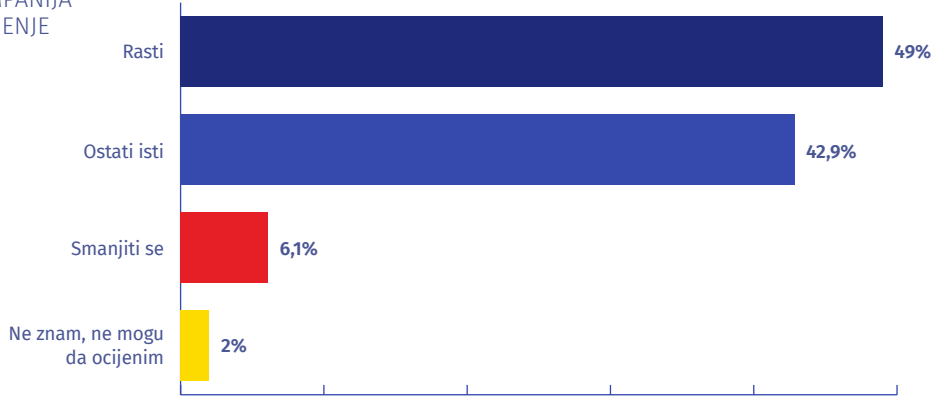
UTICAJ RATA U UKRAJINI
NA POSLOVNE
AKTIVNOSTI U
2022. GODINI

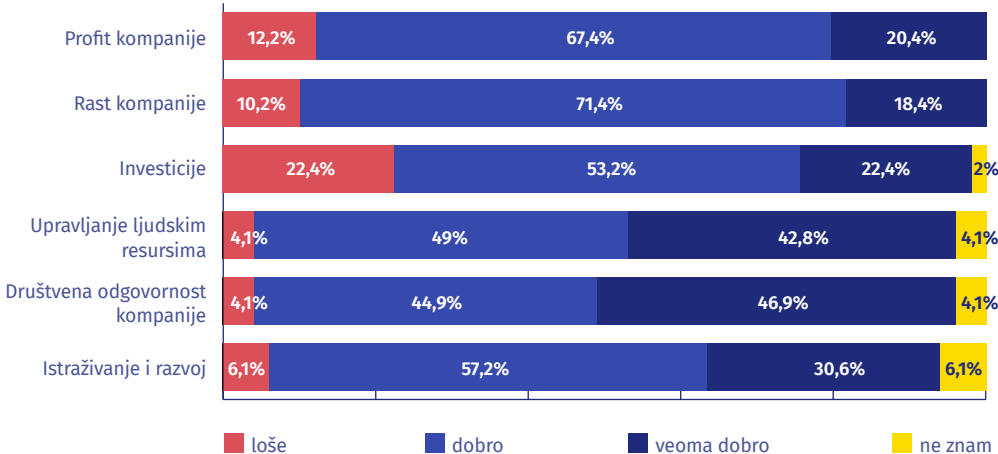

Članice su u upitniku dale procjenu projektovanih rezultata za 2023. godinu, kao i predviđanja za porast/smanjenje radne snage. Dobra vijest je da gotovo polovina ispitanih članica očekuje da će broj zaposlenih rasti, dok njih 43% predviđa da će broj zaposlenih biti nepromijenjen. Svega 6% članica planira da smanji broj zaposlenih.

PREDVIĐANJA KOMPANIJA
ZA PORAST/SMANJENJE
RADNE SNAGE U
2023. GODINI

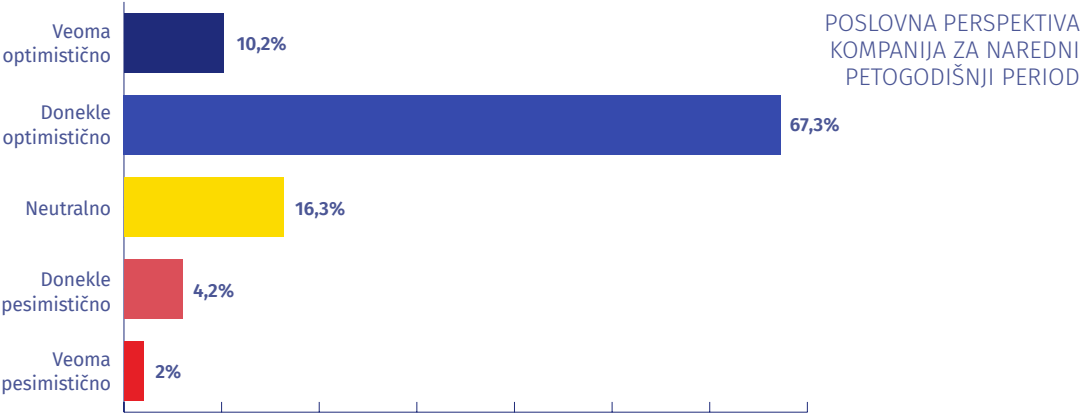
PROJEKCIJA
REZULTATA
KOMPANIJA ZA
2023. GODINU

Najprivlačnijim elementom poslovanja u Crnoj Gori članice su ocijenile način života – geografski položaj, prirodne ljepote, klimu, kulturu i niske troškove života. Ostale prednosti investiranja u Crnu Goru čine i prioritizacija evropskih integracija i eura kao valute, podsticajni okvir za strane investicije, naročito u domenu inovacija, stimulaturna poreska politika, veličina tržišta, koja nudi velike mogućnosti digitalizacije i umrežavanja sa donosiocima odluka, kao i jeftina radna snaga.

Od članica smo zatražili da daju prognozu poslovne perspektive za predstojeći petogodišnji period, te da istu prokomentarišu. Preko 65% ispitanih članica dalo je donekle optimističnu prognozu, a preko 10% njih veoma optimističnu. Očekivanja članica su da

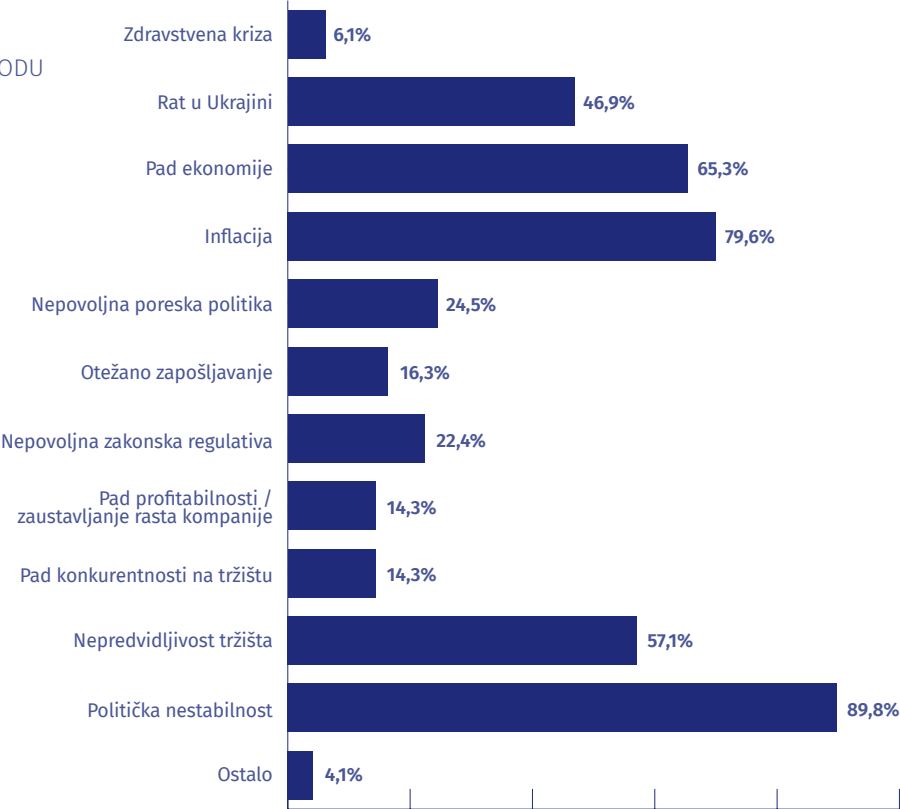
će nakon krize i predstojeće recesije, pred kraj petogodišnjeg perioda, doći do oporavka i rasta i ekspanzije poslovanja, naročito u IT industriji, energetici i turizmu. Kompanije su uvjerene da će u bliskoj budućnosti biti postignuta politička stabilnost, kao i prijeko potrebna digitalizacija administrativnih usluga i korporativna digitalizacija, što će doprinijeti povećanju kvalitetnih i održivih investicija u državi. Energetski sektor je sektor sa najviše potencijala, smatraju članice, posebno u svjetlu trenutnih geopolitičkih dešavanja, koja idu u pravcu promjena izvora energije na evropskom tlu i smanjenja zavisnosti snabdijevanja energijom van Evropske unije. Sa ulaskom u Evropsku uniju, Crna Gora može očekivati i dolazak velikih svjetskih trgovačkih brendova, što će dodatno uticati na turističku potražnju.

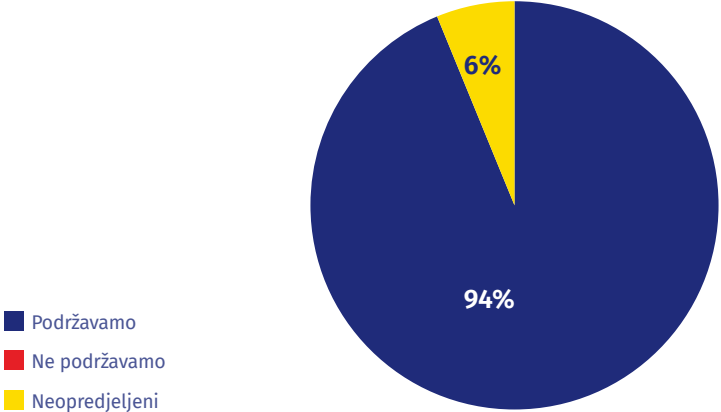
Na pitanje koji su glavni rizici sa kojima će se susresti kapital u narednom periodu, čak 90% ispitanika je odgovorilo da je to politička nestabilnost u državi. Pored toga, članice zabrinjavaju i inflatorna kretanja (80%), eventualni pad ekonomije (65%), nepredvidivost tržišta (57%) i rat u Ukrajini, čiji se kraj još uvijek ne nazire (47%).

GLAVNI RIZICI ZA
POSLOVANJE U
NAREDNOM PERIODU

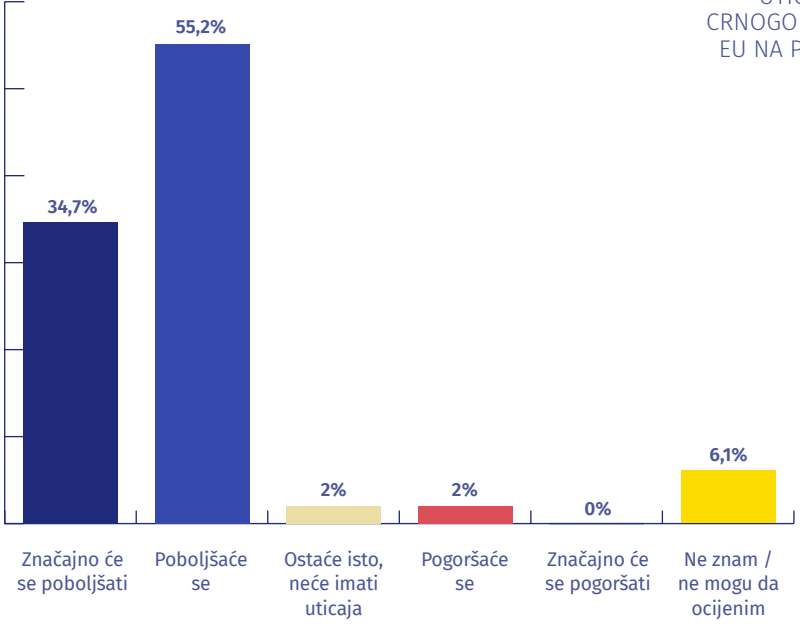
Poslovna zajednica snažno podržava članstvo Crne Gore u Evropskoj uniji, te dominantno smatraju da će se uslovi poslovanja poboljšati odnosno značajno poboljšati kada Crna Gora postane članica Evropske unije (90%).

PREGLED STAVOVA
AMCHAM ČLANICA
O ČLANSTVU U EU

Podržavamo
Ne podržavamo
Neopredjeljeni

UTICAJ POTENCIJALNOG
CRNOGORSKOG ČLANSTVA U
EU NA POSLOVNI AMBIJENT

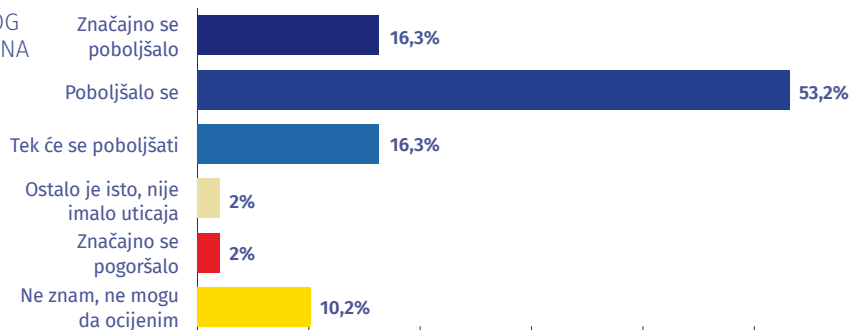

Učlanjenje Crne Gore u NATO ukazuje na jačanje makroekonomske stabilnosti i rast povjerenja investitora, što se ogleda u porastu priliva stranih direktnih investicija. SDI znače veliki izvor sredstava za povećanje zaposlenosti i konkurentnosti domaće ekonomije, ali i omogućavaju prenos know how-a i novih tehnologija od strane investitora iz Sjedinjenih Američkih Država i razvijenih zapadnih

tržišta. Pored toga, članstvo u Alijansi doprinijelo je i jačanju turističkog rejtinga Crne Gore kao odredišta, jer se država percipira kao bezbjedna destinacija. Iz sprovedenog istraživanja se zaključuje da gotovo 70% članstva smatra kako se poslovni ambijent u Crnoj Gori poboljšao ili značajno poboljšao ulaskom Crne Gore u Alijansu, dok 16% članstva smatra da do poboljšanja tek treba da dođe.

UTICAJ CRNOGORSKOG UČLANJENJA U NATO NA POSLOVNI AMBIJENT

Regionalna inicijativa pod nazivom Otvoreni Balkan izazvala je dosta polemika ekonomske, ali i političke prirode. Otvoreni Balkan su 2019. godine pod nazivom Mini-Šengen pokrenule Srbija, Albanija i Sjeverna Makedonija radi unapređenja slobode kretanja roba, usluga i ljudi između ove tri zemlje. Crna Gora, Kosovo i Bosna i Hercegovina (BiH) nisu potpisnice inicijative, za koju je zamišljeno da ide paralelno uz Berlinski proces.

Berlinski proces, koji je Vlada Njemačke, na čelu sa bivšom kancelarkom Angelom Merkel, inicirala 2014. godine, ima za cilj jačanje saradnje Evropske unije sa Zapadnim Balkanom, kooperaciju unutar regiona i ubrzanje njegove integracije u EU. Lideri Zapadnog Balkana su u novembru 2021. godine na sastanku u okviru Berlinskog procesa usvojili jedinstveni akcioni plan za zajedničko regionalno tržište. Tom prilikom su istakli da će ključni trgovinski sporazum

u regionu – CEFTA doprinijeti realizaciji akcionog plana kroz: smanjenje vremena čekanja na prelazima za 30 odsto; obezbjeđenje usluga inspeksijskih službi 24 sata, sedam dana u sedmici, na prelazima u okviru zelenih koridora; smanjenje troškova i uštedu vremena kroz programe uzajamnog priznavanja, korišćenjem jedinstvenog dokumenta za sedam tržišta; uspostavljanje regionalnog tržišta elektronske trgovine, koje će biti na raspolaganju prije svega malim i srednjim preduzećima; eliminisanje necarinskih barijera i obezbjeđenje podrške na putu ka jedinstvenom tržištu EU. U novembru 2022. godine potpisani su sporazumi o slobodi kretanja s ličnom kartom, o priznanju visokoškolskih kvalifikacija i o priznanju profesionalnih kvalifikacija doktora medicine, stomatologa i arhitekata na Zapadnom Balkanu.

Kao ekonomske inicijative za jačanje Zapadnog Balkana, program Otvorenog Balkana i CEFTA / Berlinski proces djelimično se poklapaju, sa ključnom razlikom – CEFTA / Berlinski proces odvija se pod pokroviteljstvom i u saradnji sa Evropskom unijom i uz potpis svih šest zemalja, dok to nije slučaj sa Otvorenim Balkanom.

Imajući u vidu da je pitanje pridruženja inicijativi Otvoreni Balkan u 2022. godini podstaklo široku javnu diskusiju i polemike koje su išle u prilog ovoj inicijativi ili protiv nje, Vlada Crne Gore je

u junu odlučila da formira Radnu grupu od predstavnika više ministarstava, čiji je zadatak bio da procijeni koliko je inicijativa Otvoreni Balkan u skladu sa ciljem države da postane članica Evropske unije. Koordinaciju pripreme analize preuzelo je Ministarstvo evropskih integracija, kako bi ukristilo stručne argumente.

U analizi „O prednostima i manama učešća u regionalnoj inicijativi Otvoreni Balkan“, koja je objavljena krajem novembra 2022. godine, zaključeno je da *projekat nema mapu puta, strategiju, institucionalni okvir, niti ugovor kojim se uspostavlja a koji garantuje ravnopravan odnos i položaj država koje u njemu učestvuju; projekat nema metodologiju koja bi pomogla u mjerenju uspjeha, niti bilo kakav nadzorni administrativno-tehnički organ koji bi vršio neophodne evaluacije i predlagao mjere; memorandum i sporazumi počivaju na obećanju da je pravni okvir inicijative usklađen sa pravnom tekovinom Unije; sporazumi ne predviđaju mehanizme za rješavanje sporova, osim pregovora između ugovornih strana; izvori informacija o sprovođenju projekta su ograničeni, a tekst nekih sporazuma nije ni dostupan, ne postoji ni jedinstvena internet stranica koja bi pružila sve neophodne informacije, pa i ovo ukazuje na problem transparentnosti procesa; Srbija je ratifikovala pet sporazuma dok Albanija i Sjeverna Makedonija nisu ratifikovale niti jedan, te je još uvijek rano govoriti o bilo kakvim rezultatima*

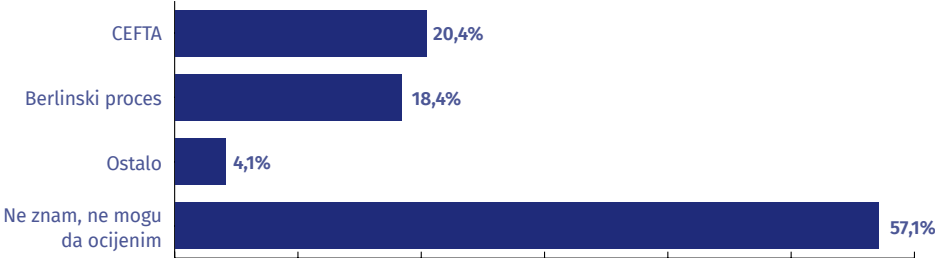
inicijative *Otvoreni Balkan*; evidentan je *disbalans u veličini ekonomija kao i spoljno-trgovinskom obimu država, gdje jedna država ima naročitu prednost, kako po obimu ekonomije tako i spoljnotrgovinskim vezama van regiona, što može predstavljati prednost na tržištu; uklanjanje svih granica u regionu je rizičan potez imajući u vidu postojanje tzv. Balkanske rute kojom se vrše različite kriminalne aktivnosti; itd. U analizi se konstatuje da nedavno potpisivanje tri sporazuma daje jasan signal zašto je saradnja u okviru Zajedničkog regionalnog tržišta (Common Regional Market, CRM) i Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement, CEFTA) prioritet za EU, te da, za razliku od OB, učešće svih 6 država u CRM kao i proces upravljanja u okviru Berlinskog procesa, implementacija EU standarda sa jasnom mapom puta i akcionim planovima, mjerama i indikatorima uspjeha nameću ovaj vid regionalne saradnje i*

EU integracije kao primaran, poželjan i transparentan.

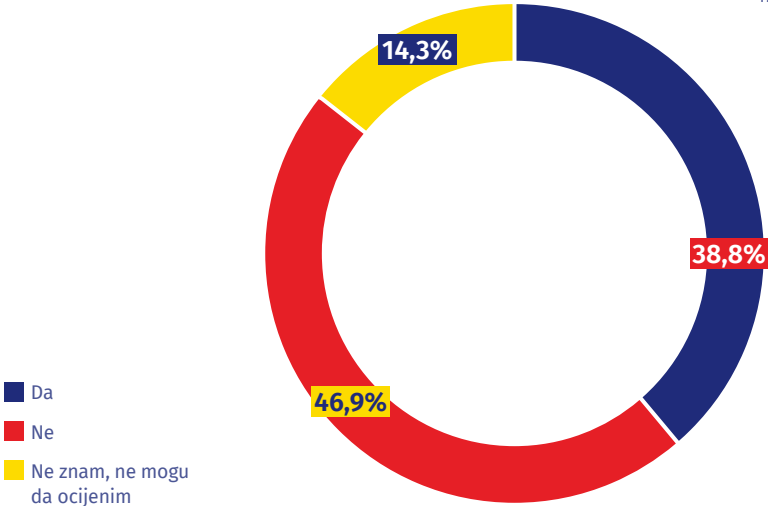
Ministarka evropskih poslova podnijela je ostavku nakon što je njen resor preporučio da Crna Gora ne donosi odluku o ulasku u *Otvoreni Balkan*, koji snažno podržavaju predsjednik Vlade Crne Gore i njeni pojedini članovi.

Želeći da se upozna sa stavom članstva, između ostalog, i o regionalnim inicijativama, AmCham je u upitniku postavio pitanje koje su regionalne platforme ekonomske integracije do sada donijele najveću vrijednost njihovom poslovanju. Preko polovina članstva nije dala odgovor na ovo pitanje, dok petina članstva koristi CEFTA sporazum i benefite Berlinskog procesa. Oko polovina članstva konstatovala je da nema dovoljno informacija o inicijativi *Otvoreni Balkan*, dok je 40% njih reklo da ima dovoljno znanja o pomenutoj platformi saradnje.

REGIONALNE INICIJATIVE KOJE DOPRINOSE VRIJEDNOSTI POSLOVANJA U CRNOJ GORI

ODGOVORI NA PITANJE „DA LI IMATE DOVOLJNO INFORMACIJA O REGIONALNOJ INICIJATIVI OTVORENI BALKAN?“

Članice smatraju da CEFTA i Berlinski proces daju dovoljno prostora za ekonomsku saradnju sa državama regiona i imaju već svoje rezultate, te da sa istima treba nastaviti do ulaska Crne Gore u Evropsku uniju. Svaka dodatna inicijativa samo usložnjava procese, usporava pridruženje i vezuje Crnu Goru za druge zemlje regiona, koje su na daleko nižem stepenu spremnosti za članstvo u EU u odnosu na Crnu Goru. Berlinski proces djeluje najsvrsishodnije, jer definiše institucionalni okvir koji nedostaje Otvorenom Balkanu. Drugi problem su i administrativni kapaciteti

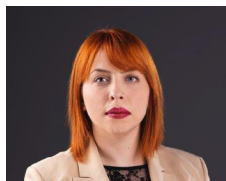
države, koji su i više nego ograničeni, te koji bi samim tim trebali biti usmjereni na mehanizme regionalne saradnje koji su najefikasniji i koji Crnu Goru neminovno približavaju Evropskoj uniji.

Članice su isključive u ocjeni da je regionalna saradnja veoma potrebna i korisna za Zapadni Balkan, te su spremne da podrže platforme za regionalnu saradnju pod uslovom da su inkluzivne i obuhvataju svih šest zemalja regiona, kao i u potpunosti usaglašene sa zahtjevima i standardima Evropske unije.

Bojana Nikčević

Jovović, Mugoša
& Vuković

Konstantni razvoj tehnologije mora biti praćen i razvojem mehanizama zaštite prava intelektualne svojine koja su odraz ekonomskog razvoja jedne zemlje.

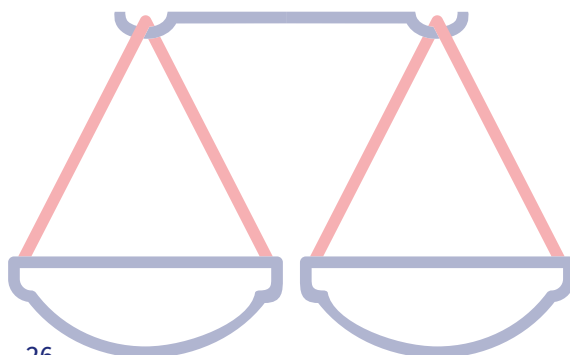

Bojan Leković

G3 Spirits

Da bi postigli maksimalne potencijale privrednika i benefite po ekonomiju zemlje, neophodno je konstantno i neselektivno sprovođenje zakonskih regulativa. Siva ekonomija donosi kratkoročnu korist pojedincima, dok ekonomiji zemlje stvara dugoročne probleme, nisku produktivnost i koči zdrav razvoj.

Luka Popović

BDK Advokati

Podizanje kvaliteta i efikasnosti pravosuđa je od ključne važnosti za pravnu sigurnost, vladavinu prava, i u krajnjem za kreiranje poslovnog okruženja atraktivnog za strane investitore.

Vladan Tabaš

Čikom

Ne mogu da se otmem utisku da Crna Gora u oblasti zaštite prava intelektualne svojine trenutno stagnira (npr. legalno korišćenje softverskih licenci), a u nekim domenima čak i nazaduje (npr. prodaja originalnih duvanskih proizvoda i zaštita brenda kozmetičkih proizvoda i tekstilne industrije). Prije petnaestak godina kada smo u okviru IPR komiteta pokretali kampanje izmjene zakonskih propisa organizovali smo višemjesečne edukacije potrošača i inspekcija i imali odlične rezultate, mislim da treba osmisliti nove kampanje na ove teme i realizovati ih.

Kao informatičar potenciram pitanje upravljanja registrima ličnih podataka građana koji se generišu u aplikativnim softverima i koje je na nezadovoljavajućem, čak i niskom nivou. Dodao bih da nas tek očekuju iskušenja u ovoj oblasti – poput pitanja podataka u “oblaku” kao veliki trenutni i još veći budući izazov.

Vladavina prava

AmCham konstantno ukazuje na značaj predvidljivog i transparentnog poslovnog ambijenta, jer je samo takav ambijent garancija privlačenja i zadržavanja renomiranih američkih i drugih stranih investitora. Za pomenute biznis subjekte od presudnog značaja je da je država u kojoj posluje država vladavine prava, koja počiva na poštovanju ustavnih principa i zakona, budući da je pravna sigurnost osnova svih ostalih sigurnosti u društvu.

Najlošije ocijenjen element poglavlja Vladavina prava jeste trajanje sudskih postupaka, koje je oko 84% članica ocijenilo kao veoma loše ili loše. Poštovanje prava na suđenje u razumnom roku od izuzetnog je značaja za efikasnost rada sudova, ali i nužna pretpostavka pravne sigurnosti. Premda postoji normativni okvir (Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku), potrebno je da država odlučnije djeluje kako bi se smanjila nepotrebna odlaganja sudskih postupaka, kao i spriječila zloupotreba prava od strane subjekata koji svjesno utiču na odugovlačenje sudskih postupaka.

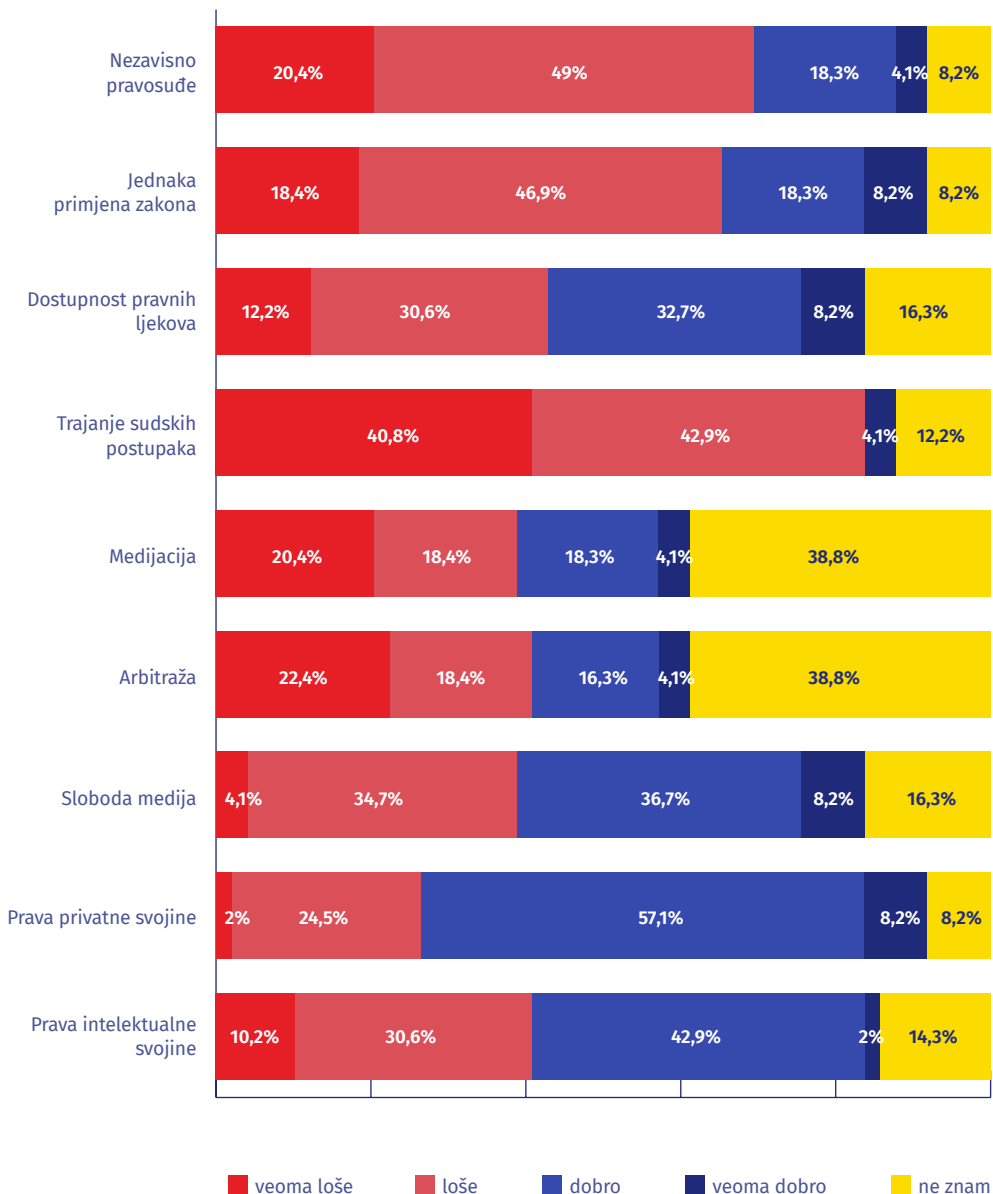
Sprovođenje ključnih pravosudnih reformi u Crnoj Gori i dalje je u zastoju. U prethodne dvije godine obavljena su određena visoka imenovanja u pravosuđu,

dok su ostala, uključujući i Ustavni sud (za koja je potrebna kvalifikovana skupštinska većina) još uvijek na čekanju, čime je ova institucija u blokadi od septembra 2022. godine. Ustavni sud, podsjećamo, odlučuje o saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, kao i o usklađenosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom, ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava, itd. Trenutno se pred Ustavnim sudom nalazi 3.000 ustavnih žalbi i više od 250 inicijativa za ocjenu ustavnosti raznih propisa. Pored toga, i dalje postoji zabrinutost u odnosu na institucionalni učinak i konsolidaciju nezavisnog Sudskog i Tužilačkog savjeta, konstatuje se u ključnim nalazima Izvještaja o Crnoj Gori za 2022. Evropske komisije. Oko 70% ispitanih članica ocijenilo je nezavisnost pravosuđa u Crnoj Gori loše odnosno veoma loše. Treba ojačati integritet i profesionalizam pravosuđa u skladu sa evropskim standardima, te smanjiti uticaj politike i medija na donošenje odluka pravosudnih organa.

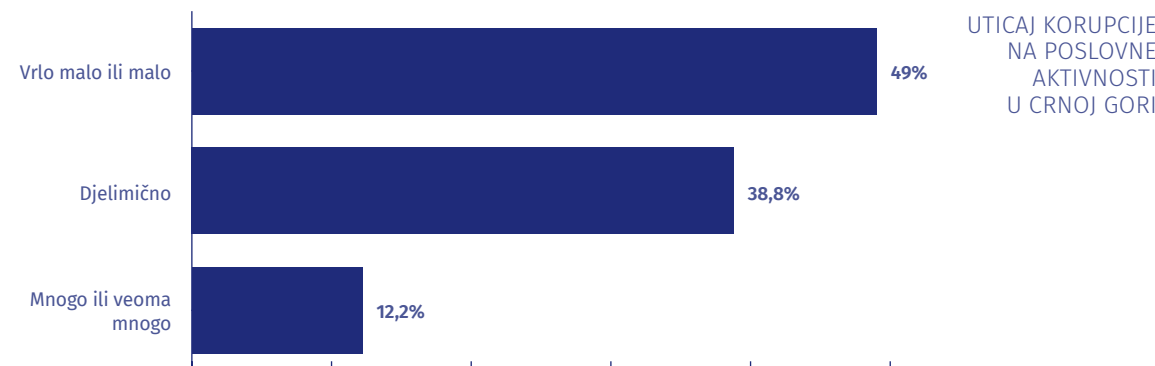
Mišljenja članica su podijeljena kada se radi o dostupnosti pravnih lijekova, pravima intelektualne svojine i slobodi medija.

VLADAVINA PRAVA:
USLOVI ZA
POSLOVANJE

U okviru poglavlja Vladavina prava, članice su dale procjenu koliko korupcija utiče na njihove poslovne aktivnosti u Crnoj Gori. Izraženo u procentima, 49% članica ocijenilo je da korupcija utiče vrlo malo ili malo na njihov biznis, dok je oko 40% odgovorilo da djelimično ima uticaja. Nažalost, oko 12% kompanija smatra da korupcija mnogo ili veoma mnogo utiče na njihove aktivnosti.

Kada se radi o jednakoj primjeni zakona, procjene pokazuju da je stepen u kome je prisutna siva ekonomija u Crnoj Gori na zabrinjavajućem nivou. Kvantifikacija sive ekonomije je moguća korišćenjem različitih modela, metoda i indikatora za mjerenje obima sive ekonomije i njenog učešća u BDP-u države, ali do 2022. godine nismo imali sveobuhvatne analize, koje bi nam dale tačne podatke. Stoga su državni i privatni sektor različito procjenjivali obim sive ekonomije u Crnoj Gori, u rasponima od 25 pa do 40% ukupnog BDP-a, čime se značajno premašuje prosjek razvijenih država Evropske unije.

Ministarstvo finansija je u julu 2022. godine publikovalo istraživanje čiji je cilj bio utvrđivanje obima i strukture sive ekonomije u Crnoj Gori. Ove procjene su obuhvatile samo dio sive ekonomije koji se odnosi na formalni sektor, budući da su anketirana samo registrovana preduzeća i preduzetnici. Analiza pokazuje da je udio sive ekonomije i dalje na veoma visokom nivou, značajno višem u odnosu na evropske zemlje, potvrđujući da se u regulisanju oporezivanja pojedinih oblasti i širenju poreskog obuhvata nalazi ozbiljan poreski potencijal.

Sivo tržište kao kompleksan pojam sagledavamo sa više aspekata, te u tom smislu možemo govoriti o granama privrede u okviru kojih posluju privredna društva koja su najviše izložena nelojalnoj konkurenciji u Crnoj Gori, te, posljedično, slabljenju konkurentnosti. Pomenute grane privrede su intelektualna svojina, proizvodnja, uvoz i trgovina akciznim proizvodima, tržište rada, pružanje usluga u turizmu itd., dok su najčešći pojavi oblici sive ekonomije u Crnoj Gori neformalna zaposlenost i neformalno poslovanje. Ako bismo govorili o intelektualnoj svojini kao jednom od drastičnih primjera, onda bismo stopu piraterije u Crnoj Gori označili kao izuzetno visoku u odnosu na standarde Evropske unije.

Jedan od ključnih nalaza ovog Izvještaja o poslovnom ambijentu, ali i svih prethodnih, jeste da je nelojalna konkurencija proizvedena neformalnom ekonomijom ozbiljna prepreka, koja negativno utiče na poslovno okruženje u Crnoj Gori. Članice kao ključne uzroke postojanja sive ekonomije u Crnoj Gori vide slabu vladavinu prava kroz nejednaku primjenu zakona, neadekvatan zakonodavni okvir, nedovoljan inspekcijski kadar i slabu koordinaciju između relevantnih državnih institucija. Potrebno je da državni aparat prepozna borbu protiv sive ekonomije kao svoj prioritet, u cilju stabilizacije javnih finansija. Pored toga, treba raditi na afirmisanju principa jednakosti pred zakonom za sve subjekte, kao jednog od osnovnih načela pravne države i vladavine prava. Postoji ozbiljan

institucionalni problem, u vidu nedostatka inspekcijskog kadra, koji treba pod hitno rješavati, budući da država mora pojačati kontrolu svih mogućih štetnih ponašanja, a potom se dobar rad na terenu mora ispratiti adekvatnim presudama i kaznama od strane pravosudnih organa. Sivu ekonomiju ne treba problematizovati samo kroz izgubljene poreske prihode, već treba sagledati i njeno negativno dejstvo, koje se reflektuje na cjelokupno društvo.

Visoka stopa nezaposlenosti i siromaštvo pogoduju bujanju sivog tržišta, naročito u prometovanju akciznih roba. AmCham godinama ukazuje da je potrebno revidirati rješenja propisa kojima se uređuje inspekcijski nadzor, kako bi se omogućilo sprovođenje kontrole i sankcionisanje i onih subjekata koji nisu registrovani, a obavljaju privrednu djelatnost. Privrednici koji regularno posluju i redovno ispunjavaju svoje obaveze prema državi u neravnopravnom su položaju u odnosu na one koji posluju u sivoj zoni. Stoga, treba stvoriti pravne pretpostavke kroz izmjene Zakona o krivičnom postupku i Zakona o prekršajima, kako bi se u Zakon o inspekcijskom nadzoru unijele odredbe kojima će se propisati poseban postupak vršenja inspekcijskog nadzora prema neregistrovanim subjektima. Napominjemo da je u uporednoj praksi zemalja okruženja propisana kontrola fizičkih i pravnih lica koja nisu registrovana za obavljanje privredne djelatnosti.

Posebno treba imati u vidu da upotreba

robe koja nije prošla adekvatne provjere od strane nadležnih organa može biti štetna po zdravlje, budući da se nerijetko radi o robi koja nema istovjetne aktivne supstance kao original ili sadrži škodljive materije. Stoga, svako prometovanje neregistrovane robe ili pružanje neregistrovanih usluga nosi rizik po javno zdravlje, te obavezno mora biti predmet kontrole državnih organa kroz kreiranje adekvatne kaznene politike, koja se mora dosljedno sprovoditi u praksi.

Naročitu pažnju treba posvetiti sve učestalijoj prodaji preko društvenih mreža, ali i preko interneta, gdje robu i usluge nude neregistrovani trgovci. Takvom kupovinom građani ne samo da učestvuju u sivoj ekonomiji, već se i odriču potrošačkih prava.

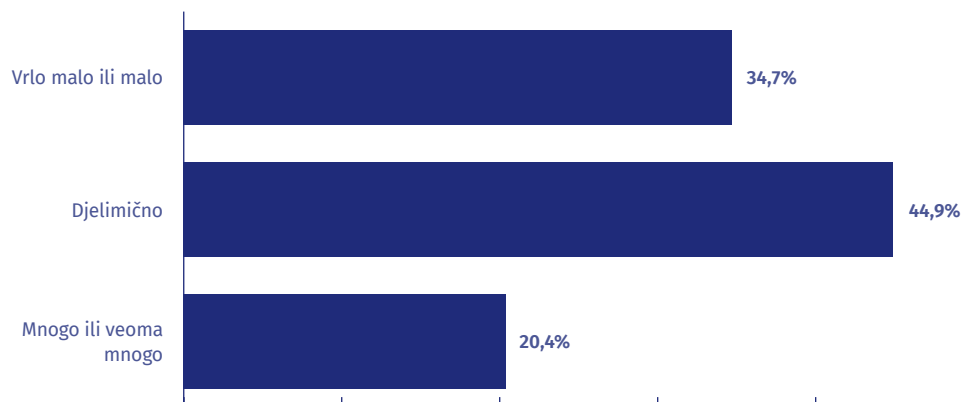
AmCham kontinuirano ukazuje da je neophodno povećati kapacitet i efikasnost rada inspekcijskih službi, kao osnovne karike između politika koje Vlada donosi i onih koji te politike treba da primjenjuju. Inspekcijski organi obezbjeđuju informacije o implementaciji zakona i drugih propisa donosiocima odluka, te mogu ukazati na praktične probleme prilikom sprovođenja propisanih rješenja. U Analizi efikasnosti djelovanja uprave za inspekcijske poslove, koju je Vlada razmatrala na sjednici 11. marta 2021. godine, ukazano je da se iz godišnjih izvještaja o radu Uprave za inspekcijske poslove ne može utvrditi da je, osim formalnog objedinjavanja inspekcija u

jedan organ, njen rad bio usmjeren ka ostvarivanju zacrtanih strateških ciljeva koji se tiču povećanja legalnosti i podizanja nivoa zaštite u raznim oblastima. Pored toga, analizom dostupnih statističkih podataka zaključuje se da je udio (procenat) inspektora u cjelokupnom broju zaposlenih pao sa 85,9% na 78%, što je zabrinjavajuće. U Analizi je naznačeno i da je u radu Uprave izraženo preventivno djelovanje inspekcija, dok se mali broj kontrola završava sankcijama. Slažemo se sa konstatacijom da u praksi izostaje potrebna koordinacija ministarstava i nadležnih inspekcija Uprave u kreiranju politika, što se odražava na postojanje velikih izazova u primjeni zakona i nedovoljno efikasnim inspekcijskim nadzorima. Institucije sistema moraju sarađivati u cilju identifikovanja nedozvoljenog djelovanja, a naročito u domenu suzbijanja sive ekonomije. Kao što je i u Analizi konstatovano, evidentan je trend izuzimanja inspekcija iz Uprave, što dovodi u pitanje svrsishodnost postojećeg sistema inspekcijskog nadzora.

Članice AmCham-a su i tokom ovog ispitivanja davale procjenu uticaja sive ekonomije na njihove poslovne aktivnosti u Crnoj Gori. Oko 35% članica je ocijenilo da siva ekonomija utiče vrlo malo ili malo na njihov biznis, blizu 45% je odgovorilo da djelimično ima uticaja, dok nešto malo više od 20% kompanija smatra da siva ekonomija mnogo ili veoma mnogo utiče na njihove aktivnosti.

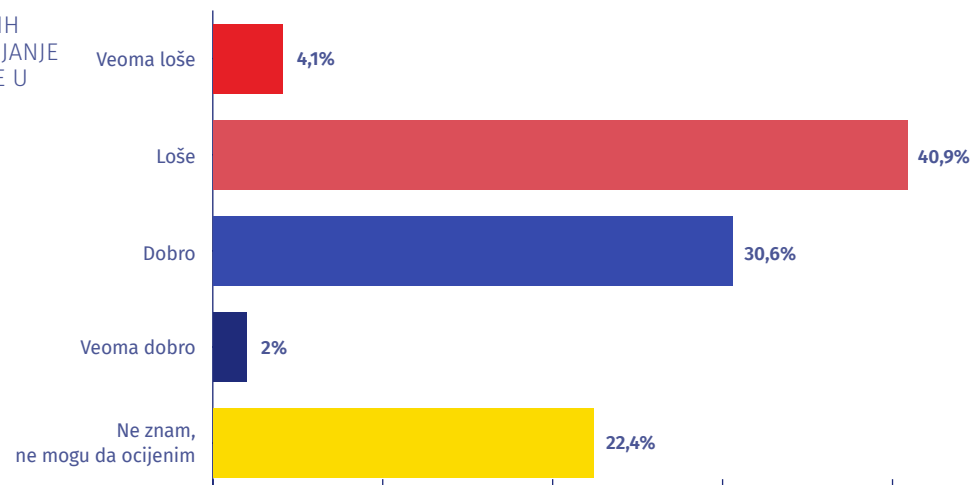

UTICAJ SIVE EKONOMIJE NA POSLOVNE AKTIVNOSTI U CRNOJ GORI

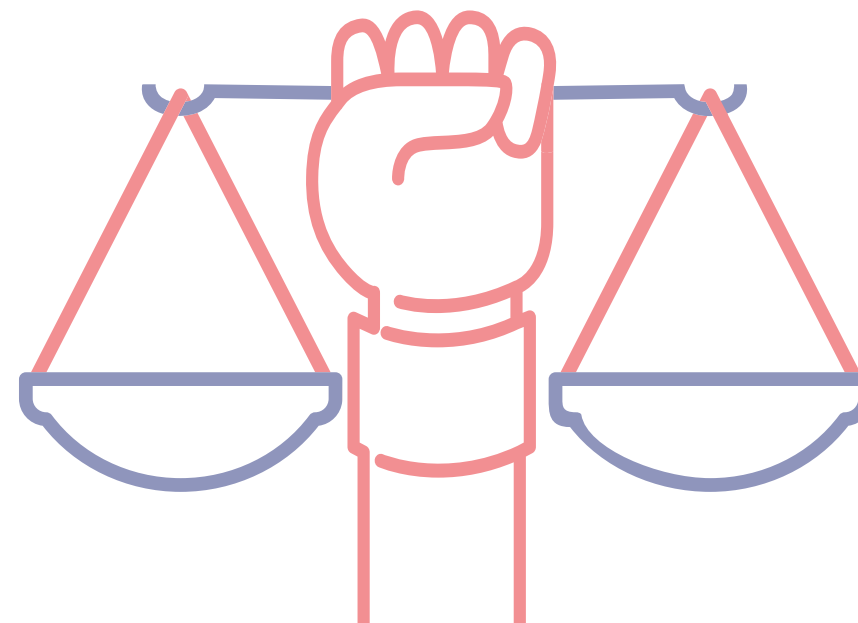
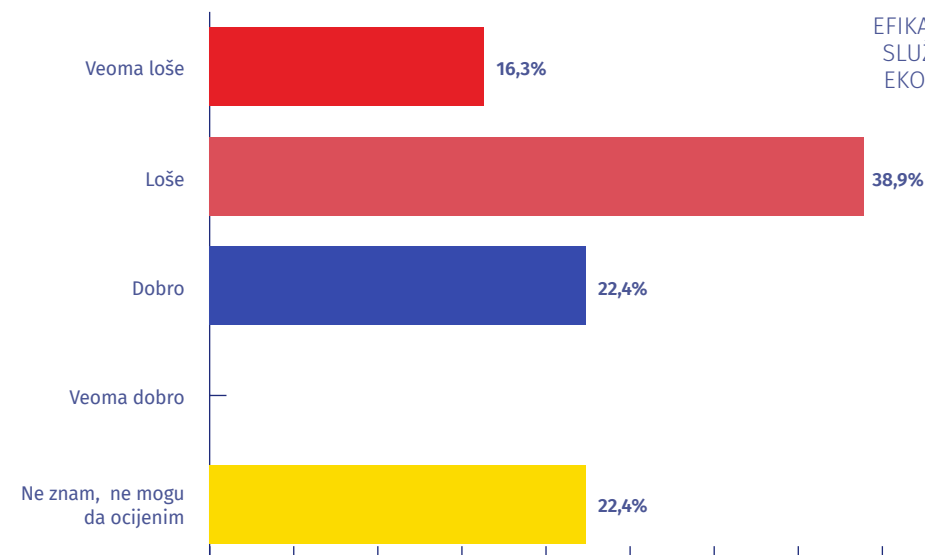

Oko polovina članstva smatra da su Vladine mjere za suzbijanje sive ekonomije loše odnosno veoma loše, te da su inspeksijske službe nedovoljno efikasne u suzbijanju sive ekonomije u Crnoj Gori.

OCJENA VLADINIH MJERA ZA SUZBIJANJE SIVE EKONOMIJE U CRNOJ GORI

EFIKASNOST INSPEKCIJSKIH SLUŽBI U SUZBIJANJU SIVE EKONOMIJE U CRNOJ GORI

Milić Ilinčić

One Crna Gora

Želimo da doprinesemo stvaranju uređenog, savremenog i fleksibilnog pravnog okvira za razvoj ljudskih resursa u Crnoj Gori, kako bismo bili primamljivo okruženje i za poslodavce i za zaposlene. Naš cilj je i da prepoznamo i radimo na zajedničkim interesima, na korist društva u cjelini.

Zoran Soknić

Industrija piva i sokova Trebjesa

Kroz našu kulturu „Ljudi na prvom mjestu“ i stvaranje radnog okruženja u kome se svi osjećaju cijenjeno, bezbjedno i poštovano, bez obzira na različitosti, posvećeni smo njegovanju inkluzivne kulture, raznolikosti i jednakosti, što ima značajan uticaj na zajednicu u kojoj poslujemo.

Irena Sočanac

Coca-Cola HBC

Ohrabrujući zaposlene da ostvare svoje potencijale do maksimuma, Coca-Cola HBC kontinuirano ulaže u razvoj ljudi. Trening i razvoj zaposlenih je danas jedan od osnovnih faktora uspjeha svake kompanije. U želji da održi leadersku poziciju na tržištu, stalna edukacija zaposlenih oduvijek predstavlja važan dio poslovanja Coca-Cola HBC.

Ljiljana Mršović

Sava osiguranje

Svjesni značaja odgovornosti prema zaposlenima jedan od prioriteta naših strateških ciljeva naše kompanije je briga o zaposlenima kroz promociju zdravih stilova života i uključivanje u društveno odgovorno poslovanje kako bi doprinijeli njihovom razvoju, ali i razvoju društvene zajednice kao cjeline. Kroz kampanju “Srce za svijet” promoviramo upravo zdrave stilove života, brigu o životnoj sredini, solidarnost, uvijek stavljajući u fokus zadovoljstvo naših zaposlenih, klijenata i zajednice u kojoj poslujemo.

Ljudski resursi

Stanje na tržištu rada je loše, ocijenilo je 78% ispitanih kompanija članica. Prethodnim Izvještajem o poslovnom ambijentu 64% članica je ocijenilo ovaj element poslovanja kao loš ili veoma loš, što pokazuje dugoročni trend nezadovoljstva članica stanjem na tržištu rada.

U oblasti ljudskih resursa, kao i u ranijim izvještajima o poslovnom ambijentu, ispitanici su mišljenja da je potrebno sprovesti korjenite reforme sistema obrazovanja. Obrazovanje trenutnih i budućih zaposlenih treba da bude intenzivirano i usmjereno na vještine koje su potrebne na tržištu rada. Treba djelovati u pravcu prilagođavanja ponude i potražnje, kroz formiranje strategija na nivou države i njihove odlučne implementacije u praksi, kao i u pravcu razvoja dualnog sistema obrazovanja, koji predstavlja dobru osnovu za unapređenje kvaliteta ponude radne snage. Sprovođenje stručne prakse paralelno sa formalnim obrazovanjem vodi postizanju bolje pripremljenosti, motivacije i očekivanja mladih ljudi od poslovnih aktivnosti nakon završenog obrazovanja.

Kada je riječ o Zakonu o radu, koji je stupio na snagu u januaru 2020. godine,

Programom rada Vlade za 2022. godinu bilo je predviđeno donošenje njegovih izmjena, koje se prioritarno odnose na usaglašavanje radne regulative sa zahtjevima Direktive o ravnoteži između poslovnog i privatnog života roditelja i staratelja iz 2019. godine, Direktive o transparentnim i predvidivim uslovima rada iz 2019. godine i Okvirnog sporazuma o radu na daljinu iz 2002. godine (Telework). Resorno ministarstvo je odložilo donošenje pomenutih izmjena za 2023. godinu. Ocjena članica AmCham-a da je potrebno napraviti širi obuhvat izmjena, a ne samo usklađivanje sa direktivama, budući da određene norme nisu primjenjive u praksi, predstavljaju biznis i administrativne barijere, te da postoji kolizija sa drugim zakonima.

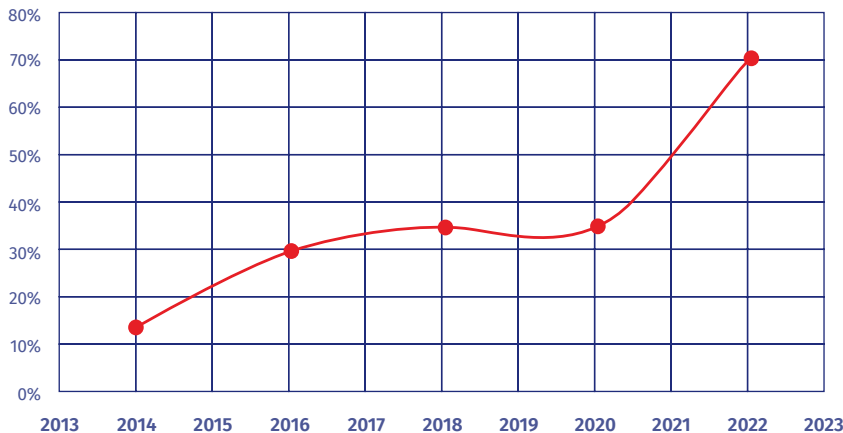
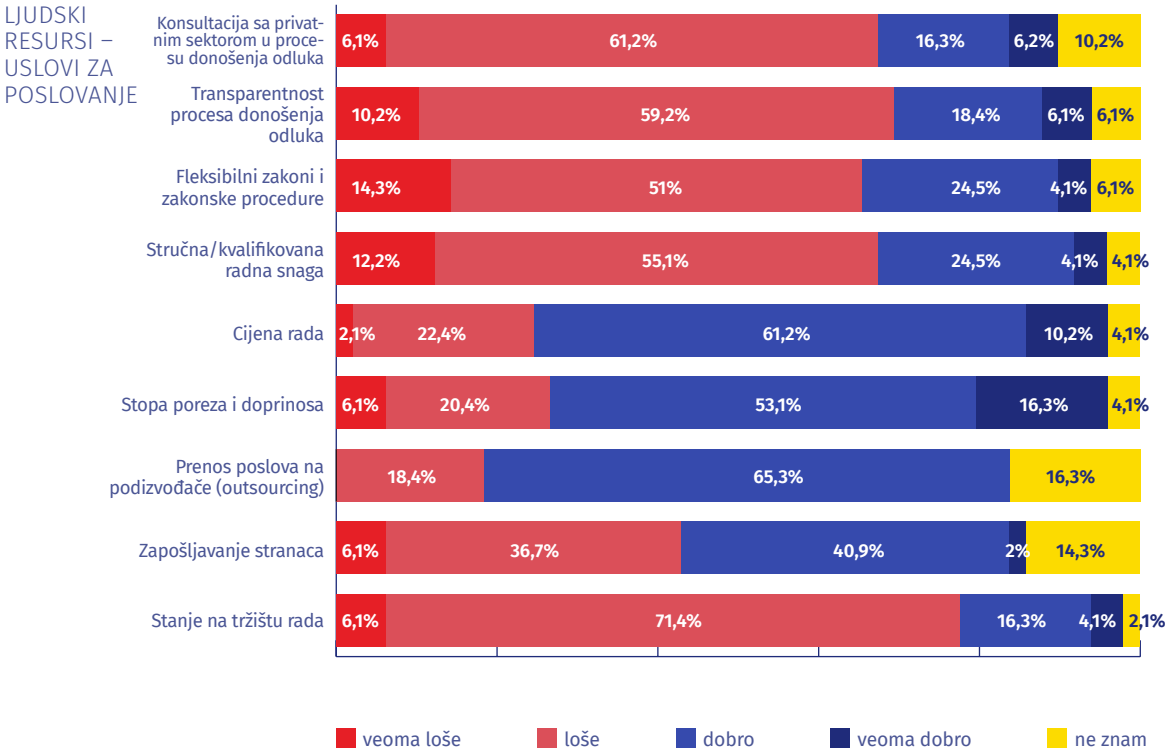
Jedan od najvećih problema crnogorskog radnog zakonodavstva i dalje predstavljaju nefleksibilna zakonska rješenja i procedure, smatra 65% članica. Komitet za radne odnose AmCham-a predlaže kreiranje fleksibilnijeg rješenja zarada kojim bi poslodavac mogao da bira koji sistem određivanja zarada da koristi. Radno zakonodavstvo mora ići ukorak sa vremenom, imajući u vidu da se veliki broj poslova danas obavlja po osnovu korišćenja posebnih kompetencija i vještina (IT stručnjaci, komercijalno-

administrativni poslovi itd.), a ne postizanjem formalnog obrazovanja, osim kod određenih zanimanja (poput ljekara). Stoga, treba podvući značaj slobode ugovaranja zarada za određena radna mjesta, te potrebu da se propisane ograničavajuće norme izmijene u pravcu omogućavanja autonomija poslodavaca da se određena radna mjesta ne vežu za koeficijente. Gotovo 70% članica ocijenilo je proces donošenja odluka kao netransparentan, dok 67% njih nije zadovoljno konsultacijama donosioca odluka sa privatnim sektorom.

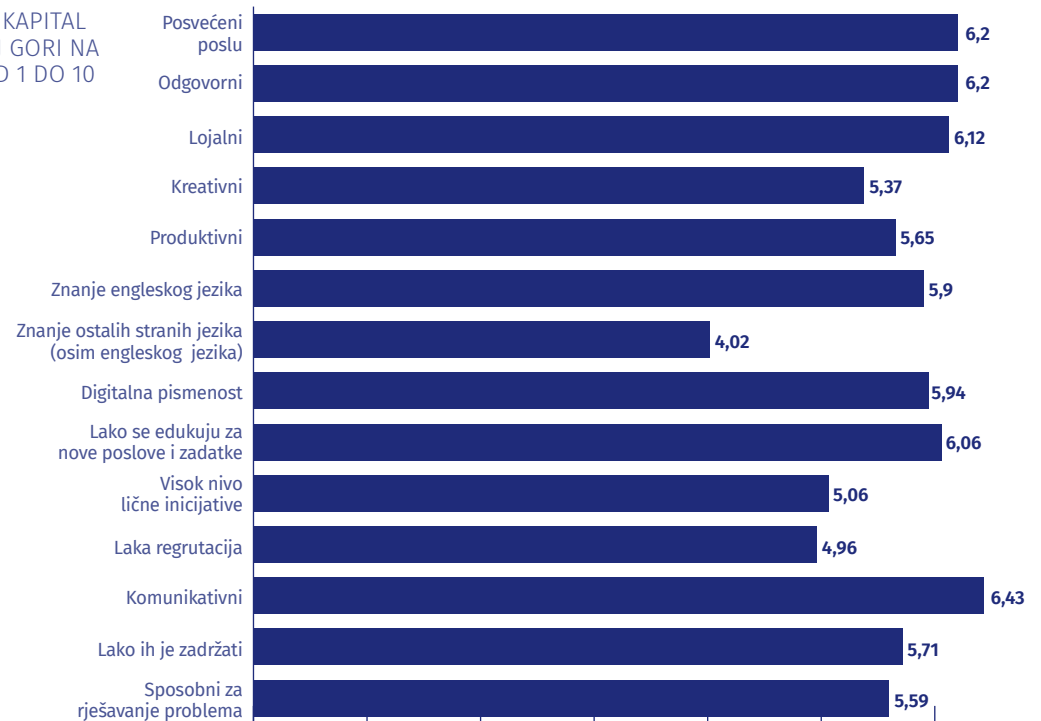
S druge strane radije izuzetno pozitivan stav prema cijeni rada, koju je 71% ispitanika okarakterisalo kao dobru ili veoma dobru. Pored toga, najveći trend rasta zadovoljstva članica vidljiv je kod stope poreza i doprinosa, koju je 70% ispitanika ocijenilo kao pozitivnu.

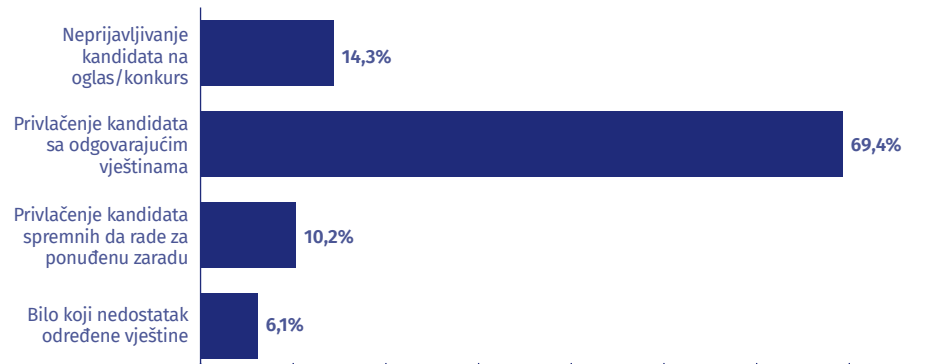
U okviru istraživanja, od članica smo tražili da ocjenom od 1 do 10 ocijene ljudski kapital u Crnoj Gori. Zaposleni u Crnoj Gori su komunikativni, posvećeni poslu, odgovorni, lojalni i lako ih je edukovati za nove poslove i zadatke. Ispitanici su komentarisali da kadru manjka inicijative za usavršavanjem, kao i svjesnosti o neophodnosti ličnog i profesionalnog razvoja. Mladima na tržištu rada nedostaje entuzijazam, te imaju preuranjena očekivanja sa aspekta zarada. Kompanije smatraju da je neophodno kontinuirano obrazovanje zaposlenih na nivou poslodavca, te da treba raditi na profesionalizaciji oblasti ljudskih resursa, koja je u Crnoj Gori još uvijek u povoju.

LJUDSKI KAPITAL U CRNOJ GORI NA SKALI OD 1 DO 10

NAJVEĆI IZAZOV POSLODAVCIMA PRILIKOM ZAPOSŁJAVANJA

Milan Marić

S&T Crna Gora

Ukazujem na značaj Strateškog cilja I iz Strategije digitalne transformacije Crne Gore 2022-2026: „U cilju unapređenja kapaciteta i sposobnosti za digitalnu transformaciju u Crnoj Gori neophodno je poboljšanje dostupnosti, interoperabilnosti i upravljanja podacima, u skladu sa Zakonom o eUpravi, i to kroz realizaciju sljedećih aktivnosti Akcionog plana: uspostavljanje elektronskih evidencija o svim registrima koji se vode u institucijama, kao i održavanje obuka i radionica u cilju pune primjene Zakona o upravnom postupku, gdje je naglašena obaveza prikupljanja dokumentacije po službenoj dužnosti i elektronskim putem, po principu sprovođenja upravnih aktivnosti na jednom mjestu.“

Predrag Lešić

doMEN

Živimo u 21. vijeku u kom je ekonomija podataka postala dominantna. Ako želimo da Crna Gora postane dio te ekonomije neophodno je da se digitalizuju svi procesi u Crnoj Gori, a preduslov za to je obezbjeđenje komunikacije među registrima i prevođenje servisa za građane i privredu na elektronski nivo u funkcionalnom smislu, bez korišćenja papira. Zadatak privrede je da prvo pomogne u podizanju sistema, a nakon toga i da kapitalizuje dostupnost podataka stvarajući nove digitalne servise i usluge.

Jelena Ristić

Mastercard

Nalazimo se na prekretnici kada tehnologije otvaraju neverovatne mogućnosti za prevazilaženje izazova, od održivosti poslovanja do održivosti planete. Savremene tehnologije su kockice kojima gradimo siguran digitalni svet, a istovremeno su i način na koji kompanije unapređuju korisničko iskustvo i podižu digitalnu trgovinu na novi nivo. Da bi ostali konkurentni, privatni biznisi i javni sektor moraju da stave krajnje korisnike u samo središte svog poslovanja, da razvijaju proizvode i usluge iz njihovog ugla kako bi korisničko iskustvo bilo intuitivno i odgovaralo aktuelnom trenutku. Na tom putu, prioritet je izgradnja poverenja u digitalno okruženje. Naš posao je izgradnja poverenja. Naša odgovornost je da osiguramo da su ljudi, njihovi podaci i njihova plaćanja sigurni, uvek i svuda. Naše tehnologije su osnova saradnji koje ostvarujemo sa privatnim i poslovnim sektorom u 210 zemalja i teritorija širom sveta, i verujemo da ćemo nastaviti da doprinosimo tome da Crna Gora zauzme zasluženno mesto na globalnoj digitalnoj mapi.

Vuk Vukašinović

Crnogorski Telekom

Digitalizacija je proces u kome moraju da učestvuju i privatni i javni sektor. Što prije shvatimo ovu činjenicu, bliži smo uspješnoj digitalnoj transformaciji. Na privatnom sektoru je da da inicijative i definiše potrebe i pravce digitalnog razvoja, a na javnoj upravi da stvori preduslove da se isto i realizuje.

Digitalna transformacija

Resorno ministarstvo je 2021. godine donijelo tri krovna strateška dokumenta kojima se uređuje oblast digitalne transformacije u Crnoj Gori: Strategija digitalne transformacije Crne Gore 2022–2026, Strategija sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026. i Program za privlačenje digitalnih nomada u Crnu Goru, u čijoj su izradi učestvovali predstavnici privatnog sektora. Ipak, članice su u ovom Izveštaju ponovo ukazale da se, u cilju unapređenja procesa digitalne transformacije u Crnoj Gori, mora poboljšati konsultacija sa privatnim sektorom u procesu donošenja odluka, kao i transparentnost samog procesa odlučivanja.

Kada se radi o Strategiji digitalne transformacije Crne Gore, jedna od ključnih stvari koja izostaje u Strategiji jeste odsustvo formalnog prepoznavanja potencijala IKT sektora. IKT je u svim razvijenim zemljama prepoznat kao važan pokretač održivog ekonomskog rasta i razvoja, koji doprinosi jačanju konkurentnosti i produktivnosti svih ostalih subjekata u privredi i samim tim rastu cjelokupne ekonomije. U savremenoj ekonomiji digitalna transformacija više ne predstavlja opciju i tržišnu prednost, već preduslov budućeg

opstanka na tržištu.

Crna Gora ima potencijal da bude konkurentna na globalnom tržištu kada je u pitanju IT sektor, ali kako bi ovaj sektor mogao biti u funkciji digitalne transformacije i razvoja ekonomije, kao i povećanja kvaliteta i kvantiteta IT industrije u BDP-u Crne Gore, Vladine mjere podrške moraju imati za cilj da on postane nova jaka privredna grana sa visokim izvoznim potencijalom. Samo uz adekvatne mjere podrške IT sektor i digitalizacija mogu postati katalizatori razvoja inovativne privrede i osnažiti i tradicionalne privredne grane. Strategijom se ne predviđaju konkretne finansijske mjere podrške kako bi ovaj sektor postao katalizator crnogorske ekonomije. Nivo državnih ulaganja u Crnoj Gori u IT sektor među najnižim je u regionu, a daleko ispod prosjeka Evropske unije. Sredstva koja se izdvajaju iz državnog budžeta Crne Gore nedovoljna su za podsticanje razvoja u ovoj oblasti.

Efikasna i efektivna koordinacija i praćenje digitalne transformacije preduslov su za realizaciju Strategije digitalne transformacije. Istom je predviđeno uspostavljanje Digitalne koalicije na društvenom nivou, te Nacionalnog koordinacionog tijela kao glavnog tijela

zaduženog za koordinaciju svih aktivnosti unutar koalicije, kao i jačanje Savjeta za elektronsku upravu kao centralnog koordinacionog tijela za koordinaciju procesa digitalne transformacije u sektoru javne uprave. Ovako postavljena Digitalna koalicija pruža preduslove okupljanja svih (ili što više) stejkholdera, sa osnovnom namjerom da se, kroz ubrzanje digitalne transformacije, razvije socijalno i inkluzivno društvo, poveća konkurentnost privrede, intenzivira upotreba digitalnih rješenja, usluga i infrastrukture, koja će se zasnivati na otvorenosti, sigurnosti, privatnosti, te doprinесе smanjenju uticaja na životnu sredinu. Nažalost, Digitalna koalicija još uvijek nije formirana na nivou Crne Gore, premda je predviđena kao sastavni dio prvog operativnog cilja pomenute strategije. Članice koje su učestvovalе u istraživanju smatraju da je proces upravljanja digitalnom transformacijom u Crnoj Gori loš odnosno veoma loš: njih 71% je dalo ovakvu ocjenu.

Budući da je za realizaciju Strategije potrebno izmijeniti zakone i druge propise iz raznih resora, AmCham je dao predlog da se formira tijelo koje bi izvršilo analizu i izradilo katalog propisa koje bi trebalo izmijeniti kako bi se aktivnosti predviđene strateškim odnosno operativnim ciljevima mogle realizovati u dinamici i obimu propisanim Strategijom i pratećim Akcionim planom.

Najlošije ocijenjen uslov za poslovanje u oblasti digitalne transformacije jeste sajber bezbjednost, a 88% članica

smatra da je informaciona bezbjednost u Crnoj Gori u lošem ili veoma lošem stanju. Sredinom avgusta 2022. godine izvršen je sajbar napad na servere Vlade i ostalih državnih institucija, a mjesecima nakon toga državne službe su bile u tzv. offline režimu, bez mogućnosti da koriste službene računare i službene mejl-adrese, dok su elektronske usluge bile nedostupne i privredi i građanima.

U Strategiji sajber bezbjednosti Crne Gore, koja je usvojena 2021. godine, navodi se: „U Završnom izvještaju o sprovođenju prethodne Strategije sajber bezbjednosti kao glavni uzrok neispunjenja strateških ciljeva na zadovoljavajući način, prepoznat je finansijski faktor, kao i nedovoljno razvijena svijest o značaju ulaganja u sajber bezbjednost na najvišim upravljačkim nivoima“. Pored toga, „prepoznato je da Crna Gora ne posjeduje adekvatne mehanizme za detektovanje sajber prijetnji, kao ni mehanizme za dovoljno brz odgovor, odnosno oporavak od sajber napada. Dodatno, nedostatak eksperata iz oblasti sajber bezbjednosti je prepoznat kao globalan problem, dok je u Crnoj Gori zbog ograničenih ljudskih resursa ovaj problem još izraženiji“.

Vlada Crne Gore, na čelu sa resornim ministarstvom, preduzela je prioritetne aktivnosti u podizanju nivoa sajber bezbjednosti, kroz uspostavljanje posebne Direkcije za informacionu bezbjednost GSOC (Government Security Operation Center), uvođenje 24/7 nadzora nad Vladinom informatičkom infrastrukturom, u pripremi je novi Zakon

o informacionoj bezbjednosti, a planira se izgradnja državnog data centra.

Koliko je pitanje sajber bezbjednosti visoko na međunarodnoj agendi govori i podatak da su šefovi država i vlada država članica NATO 2016. godine na samitu u Varšavi prepoznali sajber prostor kao četvrti domen operacija u kojem se moraju braniti na efikasan način kako to čine u vazduhu, na zemlji i moru. Po napadu, resornom ministarstvu su u saniranju posljedica pomagali NATO partneri, kao i američka, francuska i britanska ambasada.

Programom za privlačenje digitalnih nomada definišu se strateški prioriteti i ciljevi kreiranja ambijenta kako bi Crna Gora postala privlačna destinacija za digitalne nomade, aktivnosti i analize kako bi se ocijenio ekonomski i društveni potencijal, kao i nadležne institucije za sprovođenje aktivnosti, indikatori uspjeha, izvori finansiranja i druga pitanja od značaja. Cilj je da Crna Gora bude prepoznata kao globalno privlačna destinacija za digitalne nomade, koji nose veliki promotivni potencijal, pa mogu uticati i na investicioni imidž države. Kao podsticajnu mjeru za privlačenje digitalnih nomada, Vlada je utvrdila izmjene Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, kojim se propisuje da digitalni nomadi neće plaćati porez na zaradu ako je ona veća od tri prosječne bruto zarade u Crnoj Gori iz prethodne godine.

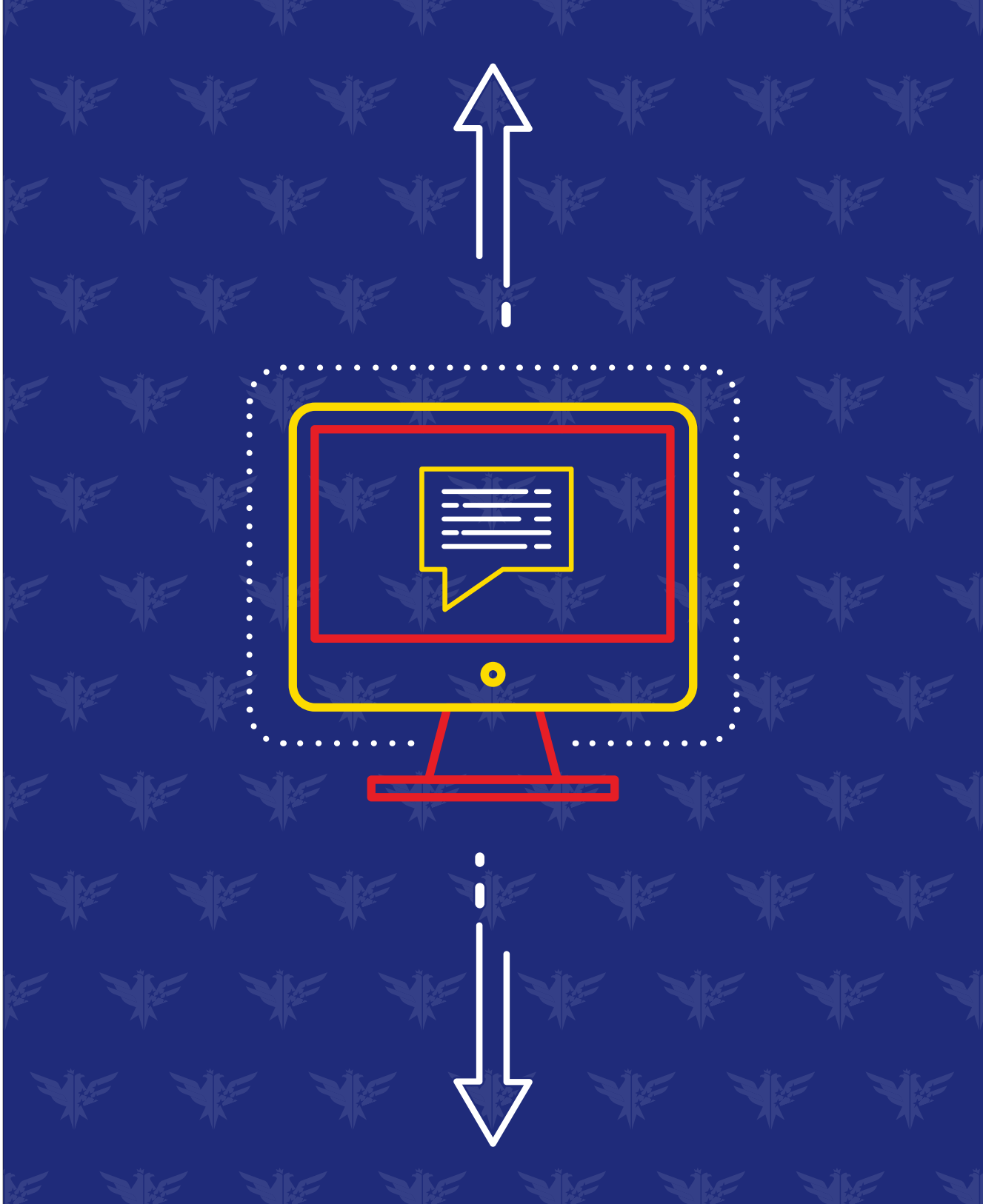
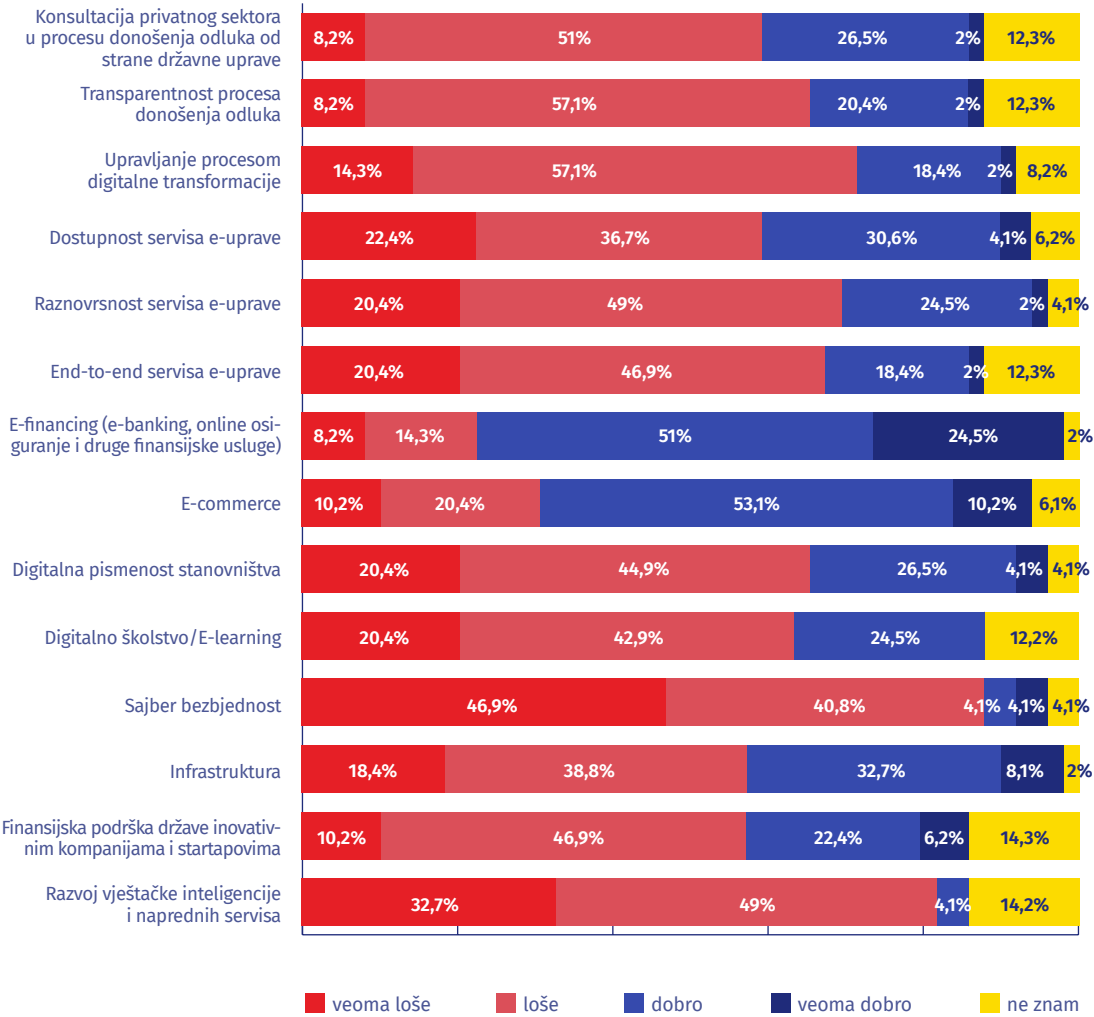
Crna Gora je mali sistem, koji može

da se digitalizuje za relativno kratko vrijeme ukoliko za to postoji dobra i sveobuhvatna strategija i politička volja, smatraju članice. Sada Crna Gora zaostaje u digitalnoj transformaciji za većinom evropskih zemalja, ali i zemalja u regionu. Infrastruktura je razvijena u skladu sa standardima, ocjenjuju ispitanici, ali je neophodna veća promocija e-servisa, jedinstvena baza podataka, omogućen pristup sa jedne platforme, ali i obučavanje i podizanje svijesti građana, poslodavaca i zaposlenih o prednostima korišćenja digitalnih servisa. Država treba da uspostavi sisteme za elektronsko plaćanje kako bi poreski obveznici mogli na bilo kom mjestu da plate javne prihode bez tarife. Na taj način, pored nespornih prednosti u vidu uštede vremena i prikupljanja podataka, štatile bi se javne finansije kroz minimiziranja mogućnosti prelijevanja novca u sive tokove.

Ubrzanje digitalne transformacije tokom pandemije virusa COVID-19 jasno je ukazalo na nedostatak digitalnih vještina kako opšte populacije tako i javnih službenika. Digitalna pismenost na različitim nivoima složenosti i za različite namjene jedna je od ključnih konkurentskih prednosti savremenog društva u savremenom svijetu, pa Crna Gora mora pojačati napore kako bi stvorila uslove za dugoročan i brz digitalni razvoj, piše u Strategiji digitalne transformacije. Članice AmCham-a saglasne su da je digitalnoj pismenosti stanovništva potrebno značajno poboljšanje, što je iskazano i u narednoj tabeli.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA
– USLOVI ZA POSLOVANJE

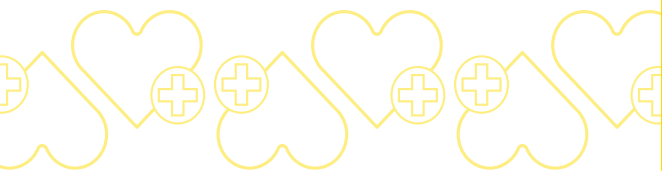

**Jelena Milošević
Sekulić**

Merck Sharp&Dohme

Dobro je poznato da su farmaceutske inovacije značajno unaprijedile zdravlje i kvalitet života pacijenata. Novi inovativni lijekovi i vakcine predstavljaju neke od najmoćnijih sredstava kojima se ljudima širom Evrope i svijeta pomaže da žive duže, zdravije i produktivnije živote.

Marija Vukotić

Hoffmann-La Roche

U prvoj deceniji ovog vijeka život je produžen za 1,74 godinu, a dvije trećine tog produžetka života omogućili su inovativni lijekovi. Od inovacija dobiti imaju ne samo pacijenti koji žive kvalitetnije i duže, već i zdravstveni sistemi jer postaju efikasniji.

**Radmila Bajić
Sekulić**

Takeda

Savremeni način života doveo je do mnogih novih bolesti. Svjedoci smo da se zahvaljujući lijekovima produžio životni vijek čovjeka, ali rijetke bolesti i teška zdravstvena stanja i dalje čekaju na nove inovativne terapije, koje će mnogim pacijentima spasiti živote i poboljšati njihov kvalitet. Za to je ključno uvođenje inovacija koje podržavaju biotehnologiju u različitim sektorima kako bi se proširio pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, kao i korišćenje podataka u zdravstvenom sistemu. U Takedi smo mišljenja da Komitet za zdravlje AmCham-a mora blisko sarađivati sa Vladom u pravcu uvođenja inovacija u čijoj je osnovi uvijek dobrobit pacijenta.

Jelena Stojimirović

Novartis

Farmaceutske inovacije predstavljaju kompleksan naučni i tehnološki proces koji prati dugotrajan period istraživanja i razvoja novih lijekova, vakcina i naprednih tehnologija sa značajnim finansijskim ulaganjima. Lijekovi i vakcine imaju ključnu ulogu u održavanju našeg zdravlja i vitalnosti od ranog djetinjstva do starosti.

Zdravlje

Nakon pandemije korona virusa, percepcija kreatora politika da je zdravstvo trošak najzad je počela da se mijenja u pravcu stava da su zdravi građani ključni preduslov za napredak društva u cjelini, te da ulaganje u zdravstvo predstavlja osnov prosperiteta.

Duži životni vijek ljudi, rastuća učestalost hroničnih oboljenja, kao i nove infektivne bolesti i pandemije značajno povećavaju potrebu za zdravstvenim uslugama i intervencijama. Da bi sistem mogao da zadovolji sveopšte potrebe, neophodno je da obezbijedimo uslove za njegovu održivost, kroz strateške investicije. Kardiovaskularne bolesti i karcinomi, kao vodeći uzroci smrtnosti i značajan teret za javno zdravlje, predstavljaju prioritetne oblasti u regionu i Evropi, a za njihovo suzbijanje ključne su prevencija i pravovremena dijagnostika.

Ukidanje doprinosa za zdravstveno osiguranje jedna je od mjera iz pomenutog programa „Evropa sad!“, uz ostale mjere poreske reforme kojima je planirano smanjenje poreskog opterećenja na rad za poslodavce, kako bi se stvorili adekvatni uslovi za rast zarada zaposlenih, a bez ukidanja prava

na zdravstvenu zaštitu. Na ovaj način se cjelokupna zdravstvena zaštita finansira iz poreskih sredstava. Ova mjera dovela je do podijeljenih mišljenja, imajući u vidu da doprinosi za zdravstveno osiguranje čine veliki dio prihoda Fonda za zdravstveno osiguranje, koji se troše na bruto zarade zaposlenih u zdravstvu, materijalne troškove potrebne za rad javnih zdravstvenih ustanova, lijekove i medicinska sredstva, investicije u zdravstvu itd. Doprinosi za zdravstveno osiguranje ukinuti su krajem 2020. godine, a iako je bilo planirano da se nedostajuća sredstva nadomjesti s prihodne strane budžeta, praksa je pokazala da zdravstveni sistem trpi, te da se dugovi zdravstva samo gomilaju. Vlada za 2023. godinu nije predvidjela vraćanje doprinosa za zdravstvo, ali je iz Ministarstva finansija poručeno da je odluka o ukidanju obaveznih zdravstvenih doprinosa bila loša, jer je održivost javnog zdravlja pod znakom pitanja.

Kada se radi o regulatornom okviru u Crnoj Gori, očekuje se da se u 2023. godini donese novi Zakon o zdravstvenoj zaštiti, a planirane su i izmjene Zakona o obaveznom zdravstvenom osiguranju i Zakona o apotekarskoj djelatnosti. Članice koje posluju u oblasti zdravlja

stoprocentno su zadovoljne kvalitetom regulative kojom se uređuje zdravstveni sistem u Crnoj Gori, kao i dostupnošću informacija u vezi sa tenderima i drugim pozivima.

Ministarstvo zdravlja prepoznalo je potrebu za konstantnom inovacijom dostupnih terapijskih opcija na teret Fonda za zdravstveno osiguranje, uvrštavajući najsavremenije modele liječenja na pozitivnu Listu lijekova, čime se praksa u našoj državi usaglasila sa pozitivnom praksom Evropske unije i zemalja regiona. Ipak, zbog zastoja u procesu javnih nabavki u 2022. godini značajan broj pacijenta u Crnoj Gori nije imao ili nema dostupne lijekove i kontinuirano liječenje. Komitet za zdravlje Američke privredne komore godinama ističe važnost kontinuiranog snabdijevanja lijekovima, što je preduslov za pozitivne ishode primijenjene terapije. Sve institucije sistema treba da učine dodatne napore u pravcu boljeg planiranja i blagovremenog pokretanja procedura javnih nabavki, intenzivnije komunikacije i koordinacije između ugovornih organa i učesnika u procesima javnih nabavki u zdravstvu, kao i efikasne kontrole trošenja nabavljenih lijekova. Planiranju, pripremi i sprovođenju javnih nabavki nije prethodilo organizovano i plansko istraživanje i analiza tržišta lijekova i medicinskih sredstava. Rješavanje problema nestašice lijekova predstavlja javni interes koji treba adresirati što hitnije, te ne treba dopustiti da

postojeća zakonska regulativa u oblasti javnih nabavki bude prepreka u zaštiti života i zdravlja građana Crne Gore.

Modernizacija zdravstva mora biti imperativ za donosiocima odluka u Crnoj Gori u narednim godinama, a čini se da je veliki iskorak napravljen osnivanjem Direktorata za digitalno zdravlje u Ministarstvu zdravlja. Razvoj nacionalne strategije digitalnog zdravlja predstavlja ključni prvi korak za identifikovanje, određivanje prioriteta i rješavanje prepreka i nedostataka u ključnim mogućnostima za digitalno zdravlje. Kako bi se realizovali ciljevi definisani strategijom digitalnog zdravlja biće potrebna odgovarajuća finansijska podrška, naročito imajući u vidu da uvođenje novih programa i tehnologija često znači značajne početne troškove.

AmCham je u novembru 2021. godine održao konferenciju „Digitalna transformacija zdravstva u Crnoj Gori – održivo povećanje pristupa inovacijama u medicini“, koja je kroz panele i diskusije okupila niz regionalnih stručnjaka iz oblasti inovacija u medicini, koji su podijelili znanja i iskustva, ali i ukazali na primjere najbolje prakse iz zemalja regiona i Evrope. Upravo je tu poručeno da je suština digitalizacije zdravstva da se unaprijedi, ubrza i pojednostavi sav proces kroz koji prolazi pacijent, skрати vrijeme čekanja, čime se takođe smanjuje pritisak na već opterećeni sistem.

Razmišljajući o podacima kao jezgru zdravstvene zaštite zasnovane na vrijednosti digitalne transformacije, zaključujemo da je jedan od ključnih ciljeva za budućnost interoperabilnost. Nove tehnologije pružaju mogućnosti ne samo da generišu, prikupljaju i koriste velike količine podataka iz stvarnog svijeta u vezi sa zdravstvenim ishodima, već imaju direktan uticaj na stvaranje novih digitalnih zdravstvenih usluga, koje su jeftine i dostupne širem krugu ljudi. Pouzdani podaci omogućavaju predvidljivost potrošnje u zdravstvenom sistemu, uključujući troškove za lijekove i mjerenja ishoda liječenja koji će dalje omogućiti inovativne modele određivanja cijena lijekova.

Dostupnost lijekova i inovativnih terapija pacijentima u Crnoj Gori dobra je odnosno veoma dobra, smatra preko 85% članica koje posluju u ovoj oblasti, premda još uvijek nije na nivou zemalja EU – Hrvatske i Slovenije. Rezultati istraživanja govore da je Crna Gora na progresivnom putu i veliki korak ispred većine zemalja Zapadnog Balkana. Pored toga, članice su kao dobar uslov

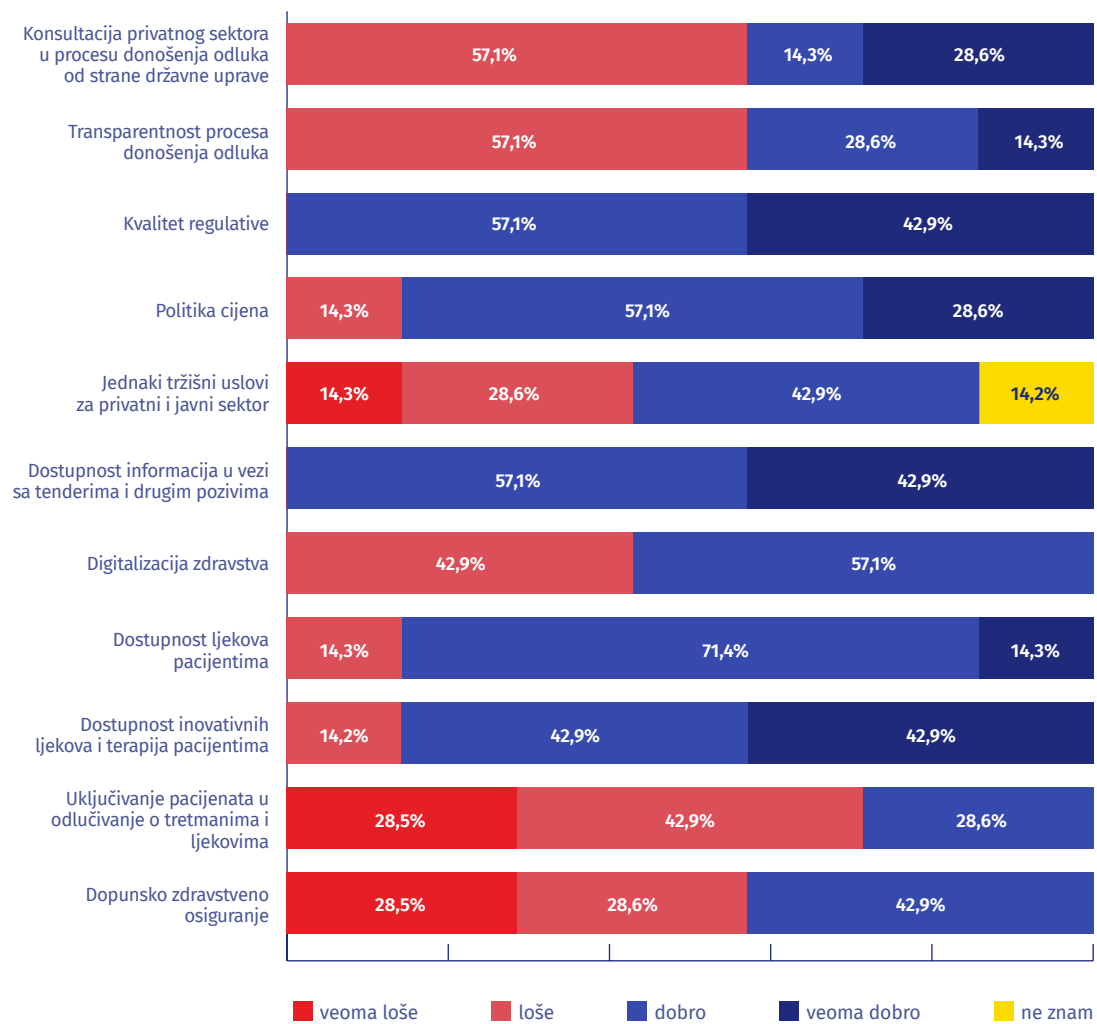
za poslovanje ocijenile i politiku cijena.

Mišljenje članica je podijeljeno kada se radi o razvojnim projektima poput digitalizacije zdravstva, gdje treba uložiti veći napor u unapređenje infrastrukture, čime bi se uspostavila i veća kontrola rada sa više aspekata. Komunikacija državne uprave sa privatnim sektorom u procesu donošenja odluka i transparentnost tog procesa ima prostora za unapređenje, smatra preko polovina članstva. Bolja saradnja sa privatnim sektorom i veća uključenost istog u kreiranje politike u zdravstvu dovela bi do bržeg razvoja sistema, povećanja efikasnosti svih u sistemu, ali i uticala na približavanje evropskim standardima kvaliteta.

Udruženja pacijenata, iako je to dobra praksa u razvijenim zemljama, nisu u dovoljnoj mjeri uključena u odlučivanje o tretmanima i lijekovima, smatraju članice. Nalazi ovog, ali i svih prethodnih izvještaja o poslovnom ambijentu, ukazuju da je potrebno poraditi na osnaživanju pacijenata u procesu odlučivanja o sopstvenom liječenju.

ZDRAVLJE – USLOVI ZA POSLOVANJE

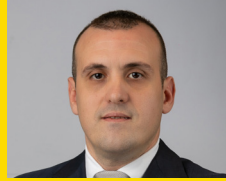
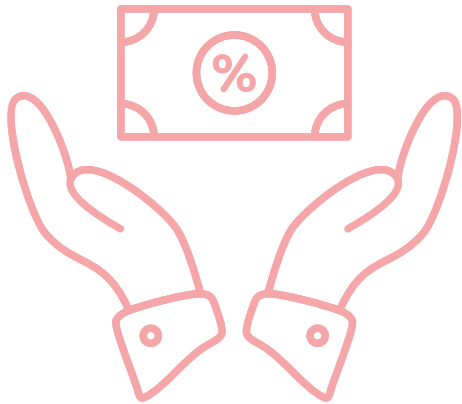

Vanja Mugoša

Jovović, Mugoša
& Vuković

Poreske stope, iako je njihov rast u 2022. godini došao bez obrazloženja i najave, i dalje predstavljaju najbolji dio našeg poreskog sistema, ali je očigledna različita ili, bolje reći, nedosljedna primjena poreskih propisa i pravila. Naime, i zakonodavac i organi koji se bave poreskom politikom i disciplinom se čvrsto drže prakse da od onih koji već plaćaju sve poreske obaveze treba još naplatiti, a da za one koji ni do sada iz nekog razloga nisu plaćali, nisu nadležni ili se njima ne treba baviti. U svakom slučaju, treba zadržati važeće poreske stope a grupe poreskih obveznika proširiti.

Miloš Komnenić

Advokatska kancelarija
Komnenić&saradnici

Od januara 2022. godine desile su se značajne promjene u poreskom sistemu, pri čemu smatramo da iste nisu praćene odgovarajućom implementacijom i jasnom srednjeročnom ili dugoročnom fiskalnom politikom. Povećanje poreske stope sa 9% na 15% uvedeno je na različit način za fizička i pravna lica, te pravna lica imaju pravo na progresivnu stopu (9%,12%,15%) a fizička lica, uključujući i preduzetnike koji potpadaju pod Zakon o dohotku fizičkih lica, se uvijek oporezuju poreskom stopom od 15% bilo na dohodak, dividende ili kapitalnu dobit. Naše mišljenje je da je izvore prihoda/dobiti fizičkih lica koji ne ostvaruju ekonomsku korist, kao što je zakup nepokretnosti, trebalo drugačije oporezovati, odnosno većom poreskom stopom, dok bi svaku komercijalnu aktivnost trebalo podsticati. U konačnom, smatramo da nedostatak centralizovanog sistema, razmjene podataka i ljudskih resursa u Upravi prihoda i carina, dovodi do toga da se milioni eura poreza ne naplaćuju, posebno u oblasti prihoda fizičkih lica po osnovu imovine i kapitalnih dobitaka.

Porezi

Premda niske poreske stope predstavljaju poželjnu karakteristiku poreskog sistema za investitore, jasnoća pravila i predvidivost pak imaju još veći značaj. U tom smislu, Vlada Crne Gore mora intenzivirati napore za kreiranje stabilne i predvidive poreske politike, uz blagovremenu najavu izmjene poreske regulative, a u cilju prilagođavanja privrednika novonastalim uslovima. Privatni sektor mora biti više uključen u konsultativne procese prilikom donošenja novih propisa, a sve u cilju povećanja pristupačnosti, njihovog jasnijeg tumačenja i olakšane implementacije, ocjenjuju članice.

Kao što je navedeno u dijelu Pregled poslovnog ambijenta u Crnoj Gori, Vlada je 2022. godine otpočela primjenu ekonomskog programa „Evropa sad!“, čiji su glavni ciljevi bili povećanje životnog standarda građana, rast zaposlenosti, smanjenje sive ekonomije na tržištu rada, unapređenje poslovnog i investicionog ambijenta. U dijelu poreske politike, predložen je set mjera: povećanje minimalne zarade na 450 eura, smanjenje poreskog opterećenja na rad i uvođenje progresivnog oporezivanja kao efikasnijeg modela oporezivanja. Strane direktne investicije i međunarodni know

how pokretač su razvoja Crne Gore. Naše tržište je malo, te velike tržišne igrače možemo privući ako imamo konkurentne poreske stope u odnosu na druge države. Čak 74% članica ocijenilo je porez na lični dohodak i porez na nepokretnost kao dobre uslove za poslovanje u Crnoj Gori, a povoljno su ocijenjeni i porez na dobit kompanije (71%) i porez na dodatu vrijednost (65%).

Donošenje i primjena Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga doveli su do efikasnije borbe protiv sive ekonomije, praćenja regularnosti poslovanja poreskih obveznika, uspostavljanja višeg stepena poštovanja poreskih propisa, ali i modernizacije načina komunikacije državne uprave sa privredom u skladu sa tehnološkim razvojem i trendovima automatizacije poslovnih procesa.

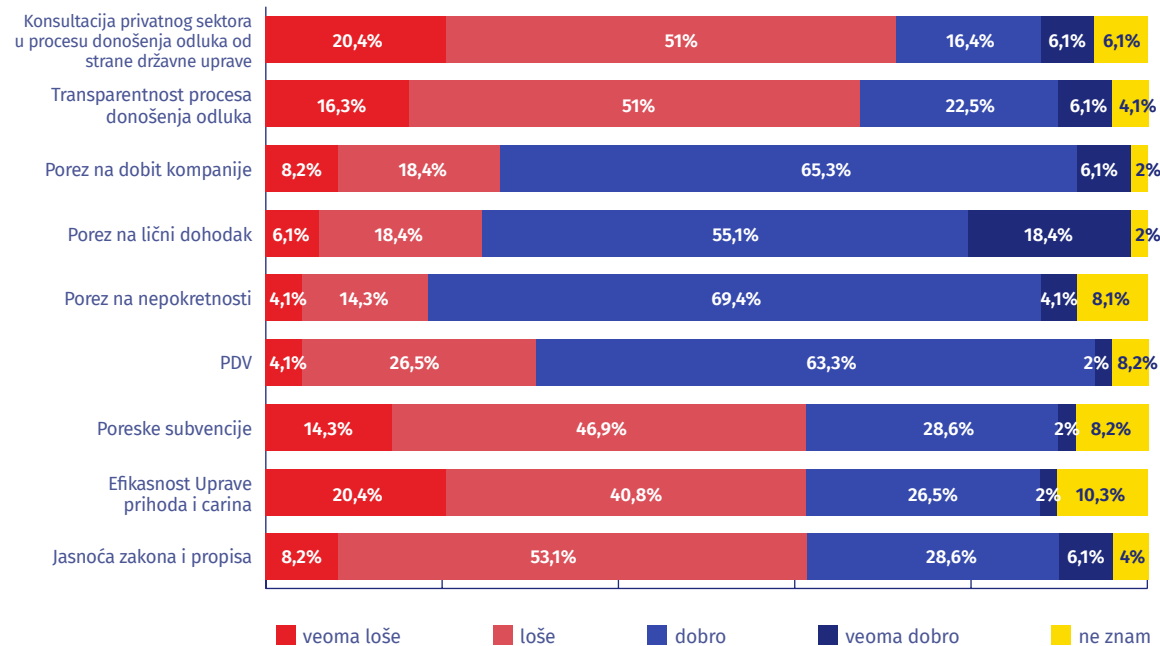
Preko polovina članica (61%) smatra da efikasnost Uprave prihoda i carina nije na zadovoljavajućem nivou, te da je potrebno poboljšati transparentnost i komunikaciju ove institucije kako ne bi dolazilo do usporavanja poreskih procedura. Važeći propisi omogućavaju različito tumačenje, te treba raditi na permanentnoj edukaciji zaposlenih u Upravi prihoda i carina.

Od 2021. godine počela je primjena Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija. Podsticajne mjere za razvoj istraživanja i inovacija podrazumijevaju umanjeње, oslobođenje ili olakšice u odnosu na porez na dohodak fizičkih lica i prirez na porez, doprinose za obavezno socijalno osiguranje, porez na dobit pravnih lica, naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta, korišćenje nepokretnosti i/ili zemljišta u svojini države i porez na nepokretnost. Zakonom je, kao jedna

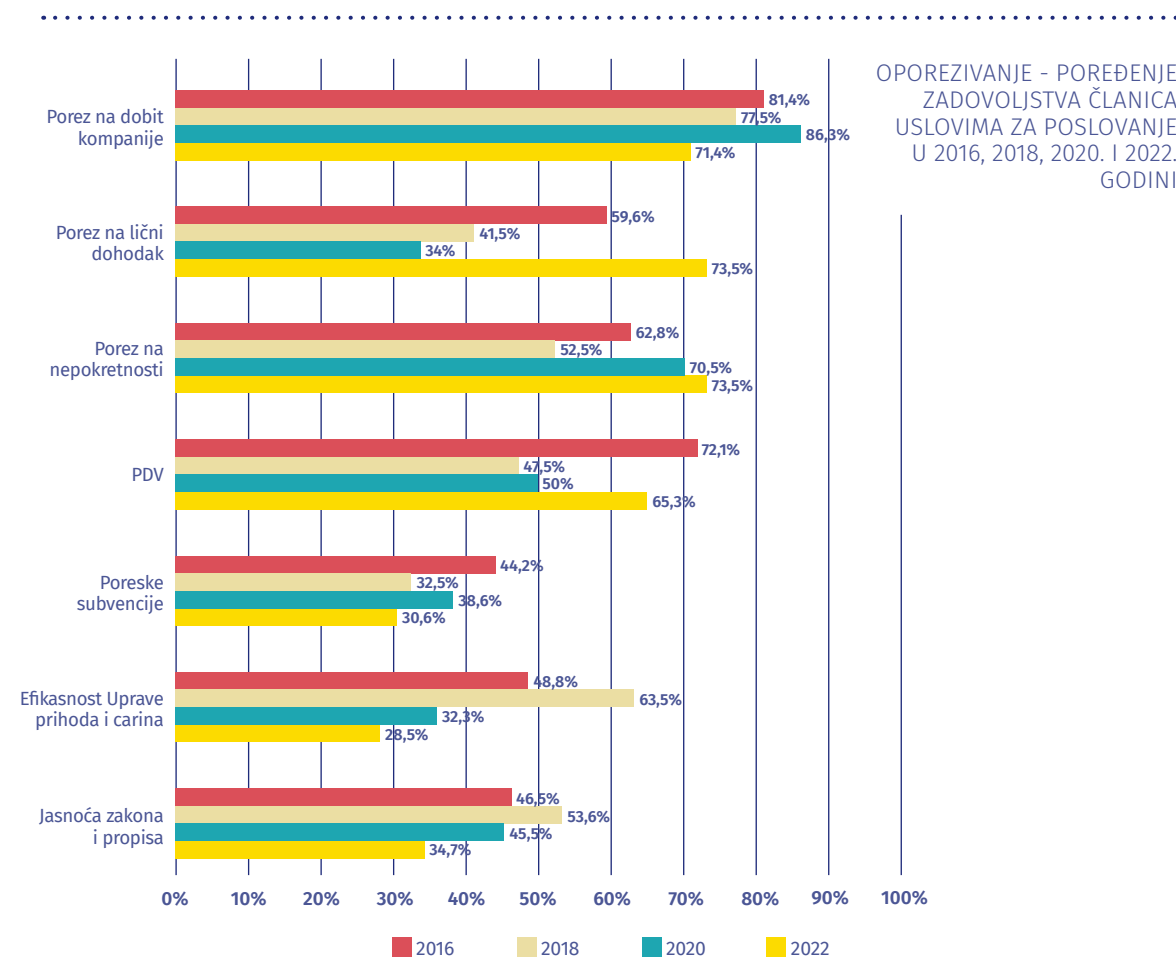
vrsta podsticajne mjere, omogućeno umanjeње obračunatog poreza na dobit 100% na iznos dobiti koju pravno lice reinvestira u svoje naučnoistraživačke ili inovativne projekte, za uloženo u udjele ili akcije startapova i spinofova; donacije naučnoistraživačkim ustanovama i subjektima inovacione infrastrukture u projekte i naučnoistraživačku infrastrukturu; Fond za inovacije i/ili druge investicione fondove u Crnoj Gori koji ulažu sredstva u subjekte koji obavljaju inovacionu djelatnost.

OPOREZIVANJE – USLOVI ZA POSLOVANJE

Dalje podsticanje IT sektora je neophodno kako bi se Crna Gora okrenula digitalizaciji i tehnološkim inovacijama, te članice predlažu da se uvedu dodatne poreske subvencije za kompanije koje se bave razvojem IT sektora.

Kada uporedimo ocjene iz Izvještaja iz 2016, 2018, 2020. i 2022. godine, evidentan je rast članica koje pozitivno ocjenjuju trenutne poreske stope, ali opada zadovoljstvo članica kada se radi o jasnoći propisa i poreskim subvencijama, kao i efikasnosti Uprave prihoda.

Milan Kekec

Harrisons

Opšte je mjesto u svim izvještajima sa terena da Crna Gora mora hitno da preispita način na koji generiše energiju i omogući zelenu tranziciju. Kontinuirana eksploatacija zastarjelih energetskih objekata koji emituju ugljenik i njegove derivate utiče na zdravlje ukupne populacije.

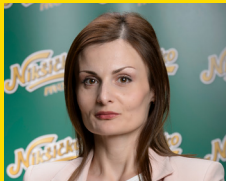
Sava Laketić

*Pricewaterhouse
Coopers*

ESG (Environmental, Social, and Governance) je vjerovatno jedna od najčešće korišćenih skraćenica u protekloj godini i to nije iznenađujuće jer se širom svijeta uspostavljaju pravila i procedure koje su ranije postojale samo u vidu dobrovoljne akcije. Ovdje uglavnom govorimo o novoj i proširenoj obavezi nefinansijskog izvještavanja koja je stupilo na snagu Direktivom o izvještavanju o održivosti (CSRD), a koja će uticati i na neke od kompanija koje nisu iz EU, u zavisnosti od iznosa prometa koje proizvode u Uniji. Takođe, najvjerovatnije će većina kompanija koje posluju lokalno, ali čija matična preduzeća podnose konsolidovane izvještaje na nivou EU, bila zamoljena da razvije mehanizme prikupljanja podataka za praćenje potrebnih podataka o održivosti.

Kompanije u Crnoj Gori takođe treba da razumiju da li spadaju u djelokrug propisa kao što su Mehanizam za prekogranično prilagođavanje ugljenika (CBAM) i njemački Zakon o dužnoj pažnji u lancu snabdijevanja (LkSG), jer upravo takvi specifični zahtjevi imaju tendenciju da sankcionišu zloupotrebe na nivou podružnice ili dobavljača koji se nalaze u trećim zemljama. CBAM sa jedne strane

Aleksandra Čizmović

*Industrija piva i
sokova Trebjesa*

Uspostavljanje efikasnog sistema upravljanja ambalažnim otpadom u Crnoj Gori je naš prioritet u 2023. godini, a to možemo učiniti jedino zajedničkim naporima svih aktera u društvu, nadležnog ministarstva i drugih stejkholdera koji učestvuju u procesu uspostavljanja i primjene ovog sistema.

Tisa Čaušević

Coca Cola HBC

Propisi Evropske unije vezano za upravljanje ambalažnim otpadom se ubrzano menjaju i pred Crnom Gorom je značajan posao kada je u pitanju usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa evropskim i posebno, primena propisa i edukacija građana. U ovom procesu posebno je važno partnerstvo javnog i privatnog sektora, kako bi sistem upravljanja otpadom u Crnoj Gori postao efikasan i približio nas visokim ciljevima kada je u pitanju prikupljanje i reciklaža ambalaže, u skladu sa principima cirkularne ekonomije.

želi da spriječi „curenje ugljenika“ iz zemalja koje nisu članice EU, a LkSG će procijeniti ljudska prava i prakse zaštite životne sredine u lancu snabdijevanja njemačkih kompanija.

Vrijedi napomenuti da će EU vrlo brzo usvojiti predloženu Direktivu o dužnoj pažnji korporativne održivosti, a svi odgovorni donosioci odluka i poslovni menadžeri treba da djeluju kako bi se pripremili za ono što dolazi.

Zaštita životne sredine

Oblast zaštite životne sredine u stagnaciji je posljednje dvije godine, što je konstatovano i Izvještajem o napretku Crne Gore u procesu pridruživanja EU. Evropska komisija je ocijenila da je u okviru Pregovaračkog poglavlja 27 – Životna sredina i klimatske promjene učinjen ograničeni napredak. Crna Gora bi trebala značajno da intenzivira svoje težnje ka zelenoj tranziciji, donese novi Zakon o upravljanju otpadom i nacionalni plan upravljanja otpadom, te da radi na usvajanju i implementaciji nacionalnog energetskog i klimatskog plana, u skladu sa nultim ciljem EU do 2050. i Zelenom agendom za Zapadni Balkan, navodi se u Izvještaju.

Zaštita životne sredine u Crnoj Gori zahtijeva ozbiljne i hitne reforme, jasnu stratešku viziju i značajne infrastrukturne investicije. Proces poboljšanja zaštite životne sredine i dostizanje standarda ekološke države iziskuju uspostavljanje stručne, efikasne i stabilne javne administracije na centralnom i lokalnom nivou, koja bi bila adekvatno međuinstitucionalno koordinisana. Ispitanici koji su učestvovali u kreiranju nalaza ovog izvještaja većinski nisu ocijenili nijedan element u zaštiti životne sredine kao dobar ili veoma dobar.

Ekološka kultura nije dovoljno razvijena u opštoj populaciji, pa samim tim i poslovnoj

zajednici, zato je potrebna sveopšta edukacija o značaju teme i koracima koji se mogu preduzeti u praksi u cilju podrške zaštiti životne sredine i ublažavanju negativnih efekata zagađenja i drugih faktora. Kompanije smatraju da bi trebalo uvesti podsticajne mjere za ona pravna lica koja vrše selekciju otpada, sa ciljem podizanja svijesti. Ukazuju, takođe, da nedostaju podaci i informacije o procesima i/ili objektima koji su za ove namjene dostupni, a da je administracija koja se bavi upravljanjem otpadom spora i utiče na agilnost poslovanja.

Raduju najave novih projekata zelene, obnovljive energije koje dobijamo od Vlade i resornih institucija, a ovakvih programa za obnovljive energente bi trebalo da ima više, poručuju ispitanici.

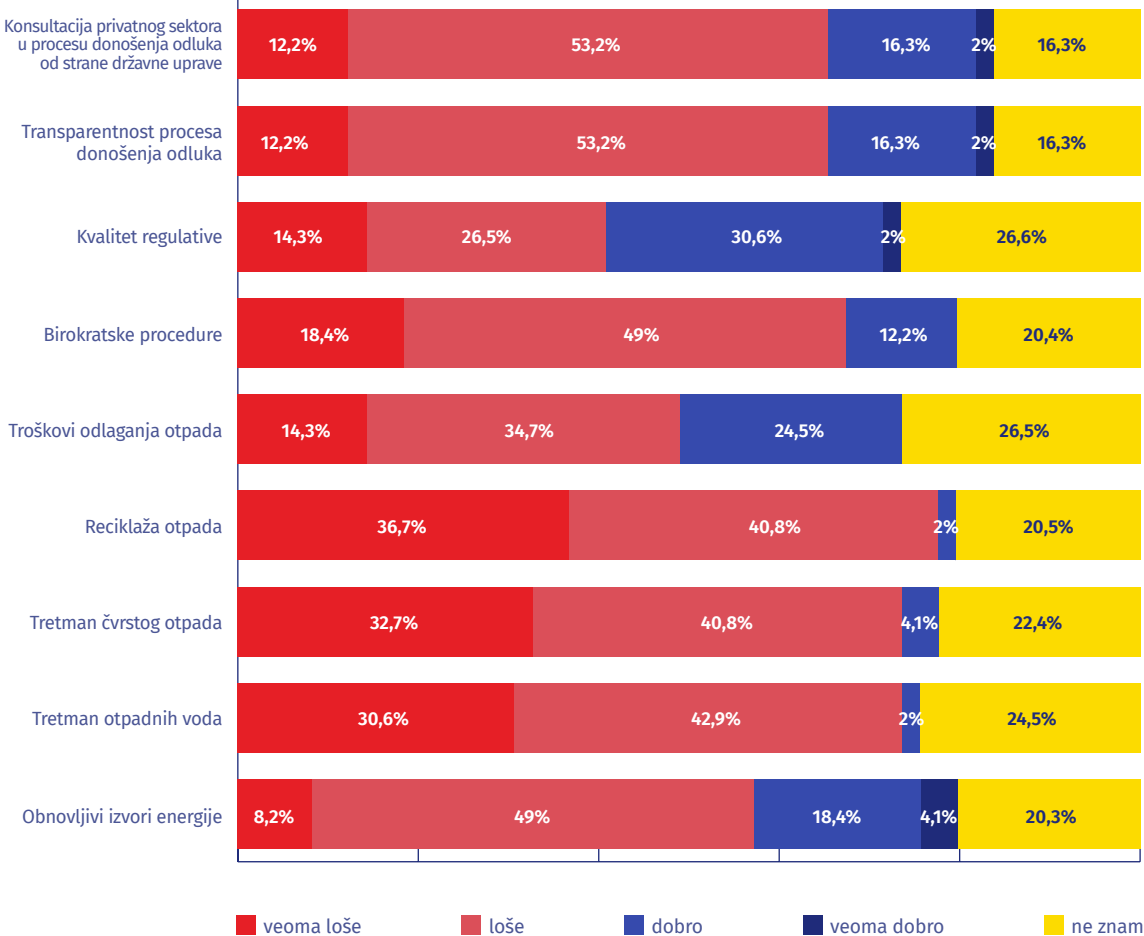
Kao i u prethodnim izvještajima, i dalje ostaje loše ocijenjena reciklaža otpada (78%), tretman čvrstog otpada (74%) i otpadnih voda (74%). Oko 65% članica ocijenilo je konsultacije sa privatnim sektorom i transparentnost procesa donošenja odluka u domenu životne sredine kao loše ili veoma loše.

Polovina ispitanih članica je na pitanje u kojoj mjeri korisnici u njihovoj industriji u Crnoj Gori uzimaju u obzir ekološke aspekte proizvoda ili usluge prilikom donošenja odluke o kupovini, odgovorila

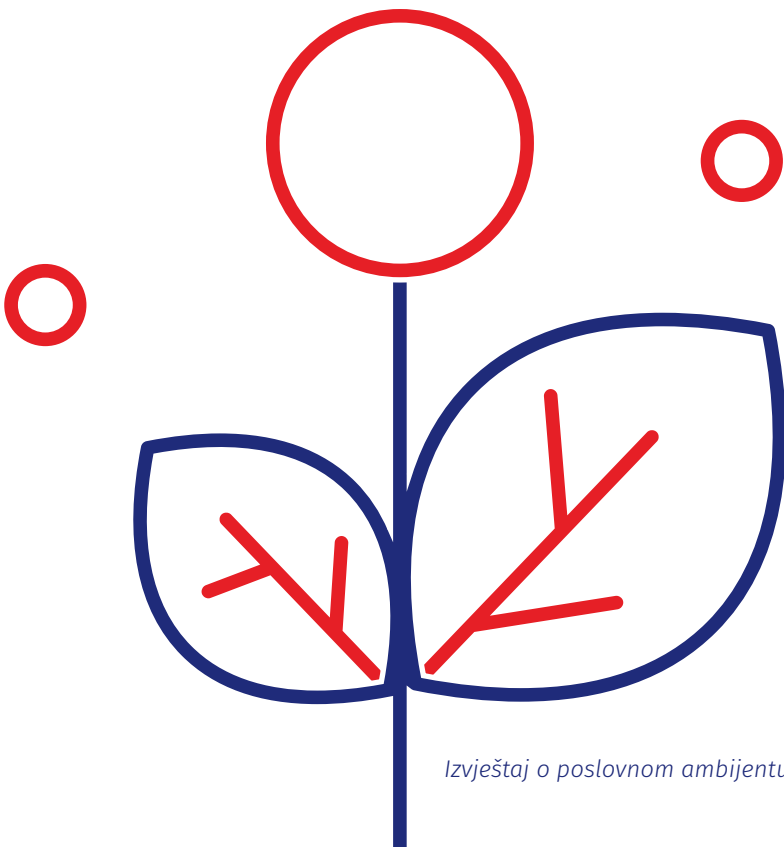
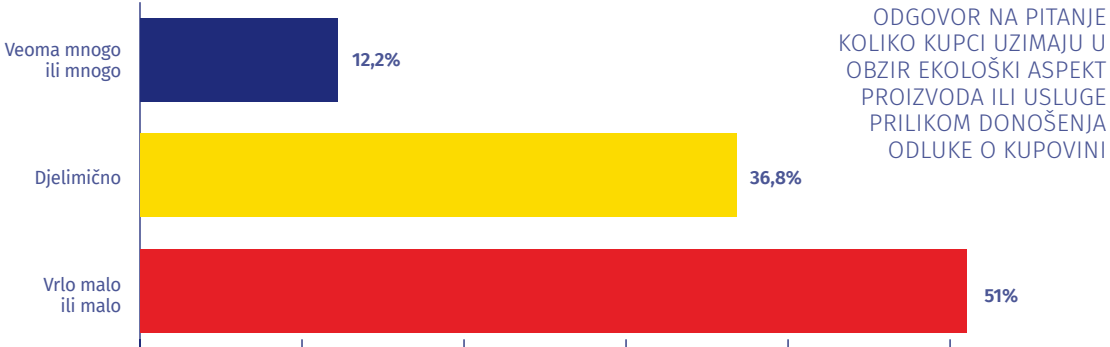

da je to malo ili vrlo malo. Blizu 37% ispitanih odgovorilo je da kupci djelimično uzimaju u obzir ekološke aspekte proizvoda ili usluga, a oko 12% je dalo odgovor da je to u značajnoj mjeri.

ZAŠTITA ŽIVOTNE
SREDINE – USLOVI
ZA POSLOVANJE

Zaštita životne sredine

Savo Đurović
Adriatic Marinas

Sektor nekretnina i građevinarstva je uprkos izuzetno velikim inflatornim udarima uspio da održi svoju vitalnost i da postigne istorijske rezultate u 2022. godini. Bez obzira na nastavak izazova očekuje se da ovaj sektor bude i dalje veoma značajan dio crnogorske privrede.

Radoica Vuković
Golden Group

Globalni trendovi pokazuju da je sektor građevinarstva i nekretnina u prethodnim godinama uspješno prošao kroz ekonomske, klimatske, geopolitičke i pandemijske izazove. U narednom periodu i dalje možemo očekivati pritisak inflacije, nedostatak kvalifikovane radne snage, rast cijena materijala i kamatnih stopa. Upravo zbog svih pomenutih okolnosti, neminovno je implementiranje novih tehnoloških rješenja i inovacija. To se odnosi na privatni sektor, a posebno na državnu i lokalnu administraciju, u cilju privlačenja novih investitora i konkurentnijeg pozicioniranja Crne Gore na tržištu.

Građevinarstvo i nekretnine

Nakon korona-krize, oblast građevinarstva i nekretnina konačno je doživjela procvat u 2022. godini.

Snažan skok tražnje (ali i cijena!) nekretnina desio se nakon početka rata u Ukrajini i dolaska brojnih Rusa i Ukrajinaca u Crnu Goru. Veliki broj ljudi ulaže u nekretnine nastojeći da sačuva vrijednost novcu, usljed rastućih inflatornih kretanja. Takođe, program „Evropa sad!“, kroz povećanje zarada, proširio je bazu kupaca koji mogu iz kreditnog zaduženja da riješe stambeno pitanje. Očekivanja su, ipak, da će inflacija, recesija i rast kamatnih stopa uticati na smanjenje kupovne moći. Cijene materijala u građevinarstvu i radne snage bile su u porastu do kraja prve polovine 2022. godine, ali polako dolazi do njihove stabilizacije.

Tokom 2021. i 2022. godine najavljeno je donošenje novog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata. Dva puta je resorno ministarstvo objavilo javni poziv za dostavljanje sugestija koje bi predlagaču propisa pomogle u oblikovanju rješenja novog zakona, ali nijedan poziv nije sadržao formalni nacrt novog zakona. Ministarstvo je najavilo da će se zakonska materija podijeliti u četiri zakona – zakon o planiranju prostora, zakon o izgradnji,

zakon o legalizaciji i zakon o inženjerskoj komori – koji će biti objavljeni do kraja decembra 2022. godine.

Rezultati upitnika pokazuju da su članice koje posluju u ovoj oblasti veoma nezadovoljne uključenošću od strane donosilaca odluka prilikom kreiranja politika. Kada se radi o regulativi, mišljenja članica su podijeljena – polovina ispitanika smatra da je potrebno sistemski izmijeniti regulativu, dok je druga polovina mišljenja da je zakonski okvir dobar, ali da ga treba odlučnije primjenjivati u praksi. Zakonska rješenja morala bi biti fleksibilnija, ne samo u u domenu dozvole izgradnje i upotrebe objekata već i u postupku izmjene planskih dokumenata kojima se ne bi ugrožavao javni interes, a što bi sigurno uticalo na privlačenje investitora i učinilo Crnu Goru konkurentnijom destinacijom na tržištu.

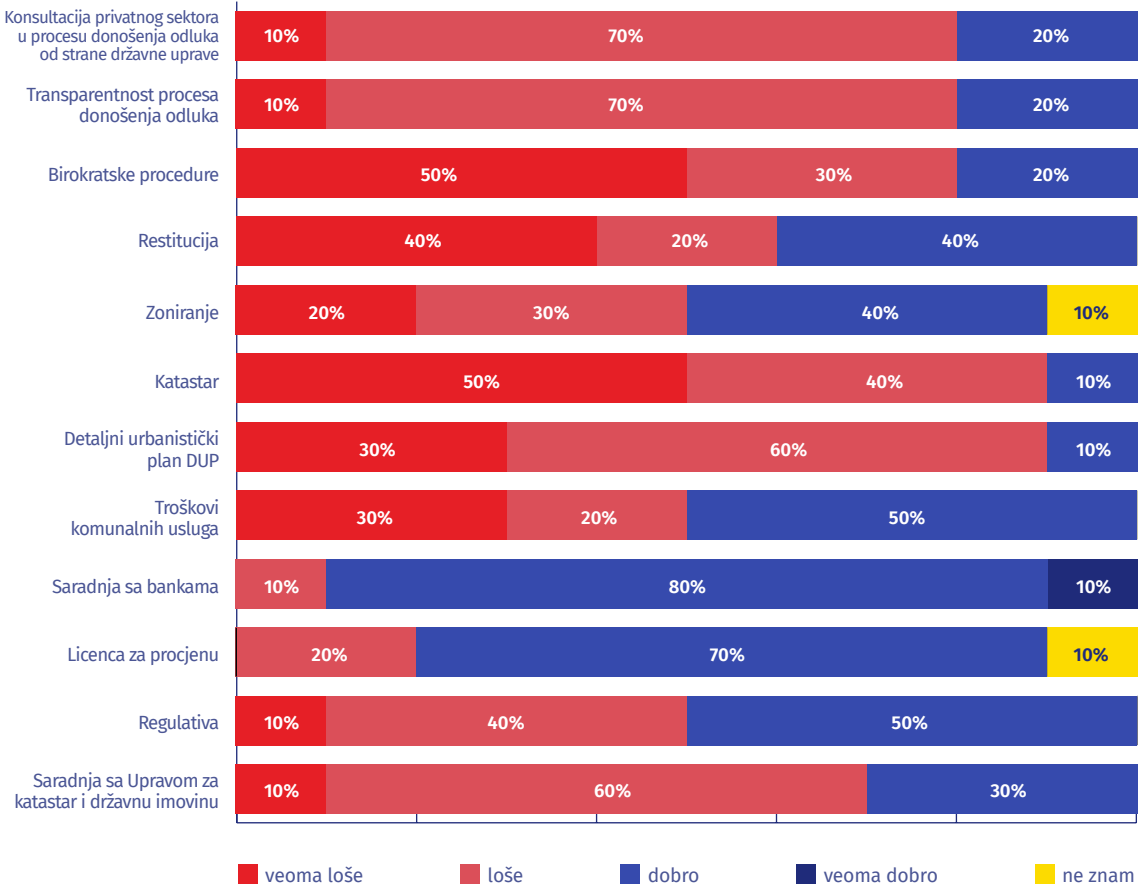
Investitori se i dalje suočavaju sa izazovima u vidu kompleksnih procedura i efikasnosti administracije, te treba raditi na povećanju kapaciteta državne i lokalnih administracija koje se bave rješavanjem pitanja u vezi sa nekretninama i njihovom registracijom. Trenutni sistem upisa relevantnih podataka u katastar nije valjano uređen, što posljedično rezultira

konfuznim podacima, koji predstavljaju problem za investitore, ali i za kupce nekretnina.

Mišljenja ispitanika oko cijena komunalnih usluga, zoniranja i restitucije podijeljena su, dok su kao dobar uslov poslovanja istaknute licence za procjenu i saradnja sa bankama.

GRAĐEVINARSTVO I
NEKRETNINE – USLOVI
ZA POSLOVANJE

Kai Dieckmann

Regent Porto Montenegro

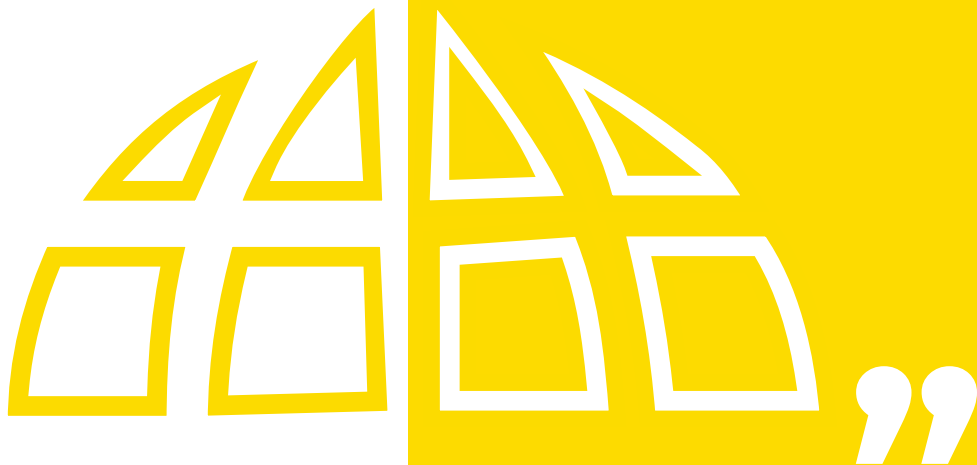
Crna Gora ima jedinstvenu priliku da se pozicionira na samom vrhu mape luksuznih putovanja. Još uvijek se smatra neotkrivenim draguljem, ali brendovi kao što su Regent, One&Only i The Chedi podigli su svijest o destinaciji i sada je imperativ da se obezbijedi neophodna infrastruktura u zemlji. Kada kažem neophodna infrastruktura, mislim na logistiku, saobraćaj, edukaciju, medicinske i tehnološke teme kojima treba da se bave državne institucije, zajedno sa privatnim sektorom.

Nemanja Nikolić

Hilton

Turizam će još dugo vremena biti nosilac razvoja crnogorske privrede. Kao takav, mora dobiti veći značaj i mora mu se pristupiti sa mnogo više pažnje i preciznosti. Najteži period po crnogorski turizam je iza nas, te dalje treba raditi na tome da se, kroz definisanje ključnih pravaca razvoja Crne Gore, turizam i dalje afirmiše kao katalizator crnogorske ekonomije.

Turizam i ugostiteljstvo

Turizam predstavlja dominantnu razvojnu privrednu granu crnogorske ekonomije, sa veoma visokim udjelom u nacionalnom BDP-u. Pandemijski šok i gubici u turizmu imali su veliki uticaj i na druge povezane ekonomske sektore koji se bave snabdijevanjem robom i uslugama. No, u 2021. i 2022. godini evidentan je oporavak ekonomske aktivnosti u sektoru turizma, sa uspješnim turističkim sezonama, uprkos nižim realizacijama posjeta turista iz Rusije i Ukrajine 2022. godine, usljed geopolitičkih dešavanja.

Vlada Crne Gore je usvojila Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2022. godinu, kojim je opredijeljeno 400000 eura kroz četiri mjere podrške. Cilj usvojenog programa je obogaćivanje i unapređenje kvaliteta turističke ponude, uz poboljšanje marketinških aktivnosti kako bi se privukli turisti sa novih emitivnih tržišta, a u pravcu generisanja većih prihoda u turizmu, produženja turističke sezone, povećanja stepena zauzetosti smještajnih kapaciteta, potrošnje i zaposlenosti.

Ministarstvo ekonomskog razvoja izradilo je Strategiju razvoja turizma Crne Gore 2022–2025. godine s Akcionim planom, kojom su prepoznate

moćnosti daljeg razvoja turizma, vodeći računa o načelima održivosti, usklađenosti, potencijalima, razvojnim potrebama i zahtjevima privrede, domaćeg i inostranog tržišta. Strategijom se identifikuju gorući problem u turizmu: sezonalnost, regionalna neujednačenost, neadekvatan kvalitet usluge (kadar, kapaciteti) i siva ekonomija. Ipak, važno je da država preduzme odlučne korake za implementiranje pomenute strategije, kako bi se postigli bolji rezultati u sektoru turizma.

U Strategiji se dodaje da je Crna Gora zbog svog geografskog položaja dominantno avio-destinacija, jer je udaljena od važnih emitivnih tržišta, te je od značaja za njeno pozicioniranje kao turističke destinacije uvođenje direktnih avio-linija, redovnih, čarter i niskotarifnih avio-kompanija ka važnim emitivnim tržištima širom Evrope, ali i svijeta, kao i od njih ka Crnoj Gori. Kompanije članice koje su učestvovala u kreiranju ovog izvještaja mišljenja su da infrastruktura na aerodromima ne zadovoljava potencijalne kapacitete turizma u Crnoj Gori. Pored toga, istakli su da aerodromi ne dostavljaju blagovremeno podatke o putnicima, što predstavlja globalni standard u oblasti avijacije i maloprodaje putovanja koji

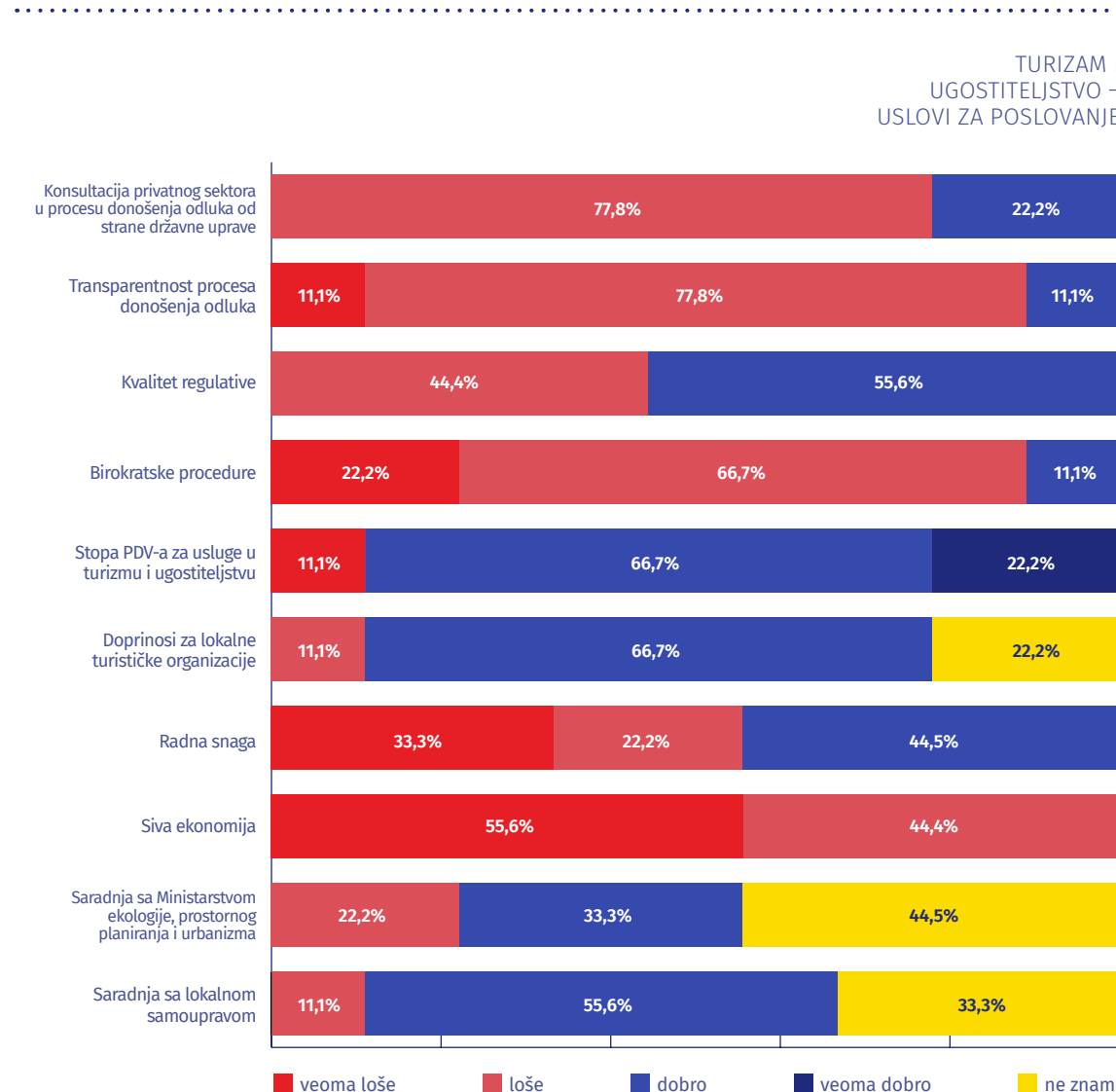

Crna Gora treba da poboljša.

Kao i prethodnih godina, ukazujemo da se komunikacija sa privatnim sektorom mora značajno unaprijediti, te da bi bolja saradnja i veća uključenost istog dovela do brže realizacije strateški zacrtanih ciljeva. Gotovo 90% članica ocijenilo je transparentnost procesa donošenja odluka kao lošu ili veoma lošu, dok oko 80% članica je ocijenilo konsultaciju sa privatnim sektorom kao lošu. Mišljenje članica su podijeljena kada se radi o radnoj snazi – treba raditi na jačanju ljudskih resursa, kako bi u srednjem i dugom roku imali kvalifikovanu domaću radnu snagu. Sistem obrazovanja i osposobljavanja za rad u turizmu još uvijek nije usklađen sa međunarodnim standardima, te zahtjevima i potrebama kompanija koje posluju u ovoj oblasti.

Siva ekonomija predstavlja jedan od najvećih izazova u turizmu. Ne postoje zvanični podaci o broju onih koji posluju u sivoj zoni, ali prema različitim analizama, udio sive ekonomije u turizmu kreće se u rasponu od 30% do 50%. Strategija je prepoznala važnost jačanja zakonskog i institucionalnog okvira, kao i snaženja inspekcija kroz uvođenje kazni za izdavaoce smještaja preko sharing platformi, česte kontrole i generalno visokokaznenu politiku. Svi ispitanici anketirani za potrebe ovog Izvještaja sivu ekonomiju u turizmu ocijenili su kao lošu odnosno veoma lošu.

Pozitivni uslov poslovanja predstavlja stopa PDV-a za usluge u turizmu i ugostiteljstvu, koju je dobro odnosno veoma dobro ocijenilo gotovo 90% ugostitelja koji su učestvovali u anketi.

Ljilja Perović

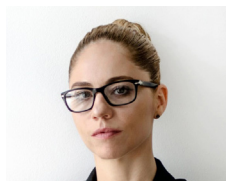
Sava osiguranje

Uvođenjem procesa elektronskog sistema javnih nabavki značajno je unaprijeđena transparentnost, kao i efikasnost procesa javnih nabavki, ipak itekako ima prostora za dalje unapređenje posebno podzakonske regulative koja se odnosi na ovu oblast.

Radmila Đurić

One Crna Gora

Implementacija elektronskog sistema javnih nabavki je značajan korak u unapređenju regulatornog okvira, kao i važan doprinos borbi protiv korupcije i sprečavanju sukoba interesa koji se javljaju u ovoj oblasti. Da bi sistem u cjelosti ispunio strateške ciljeve i da bi se izbjegle pravne praznine u primjeni Zakona o javnim nabavkama, potrebno je unaprijediti pozakonske akte, ali i prilagoditi odredbe drugih relevantnih i povezanih zakona. Ujedno, uvođenjem učesća regulatornih organa u postupcima javnih nabavki, kroz davanje mišljenja prilikom definisanja kriterijuma, dodatno bi se osiguralo zakonito sprovođenje sistema, bez diskriminacije ponuđača i onemogućavanja konkurencije da učestvuje u njima.

Ana Vojvodić

One Crna Gora

Sa ekspanzijom digitalizacije, zaštita privatnosti podataka dobija zamah, i zato je važno da se svaka organizacija, bilo da pripada državnom ili privatnom sektoru, ozbiljno posveti ovom važnom pitanju. Mi smo svjesni svoje uloge u ovom važnom procesu, pa, kako bi se naši korisnici osjećali sigurno u svakom trenutku, negujemo najviše međunarodne standarde i kontinuirano sprovodimo sve propise i najbolje prakse.

Katarina Bulatović

KB Consulting

Javno-privatno partnerstvo predstavlja jedan od složenijih instrumenata za podsticanje ekonomskog razvoja modernih država, pa zemlje Evropske unije osnivaju posebna tijela koja se bave ovim oblikom dugoročne ugovorne saradnje između privatnog i javnog sektora. Preporuka je da se i u Crnoj Gori na sličan način pristupi razvoju modela javno-privatnog partnerstva, kako bi se iskoristile prednosti oba sektora: efikasno upravljanje i finansije privatnog sektora sa jedne strane, i svijest o zaštiti životne sredine i društvena odgovornost javnog sektora sa druge strane, što će imati pozitivne reperkusije na razvoj lokalne zajednice.

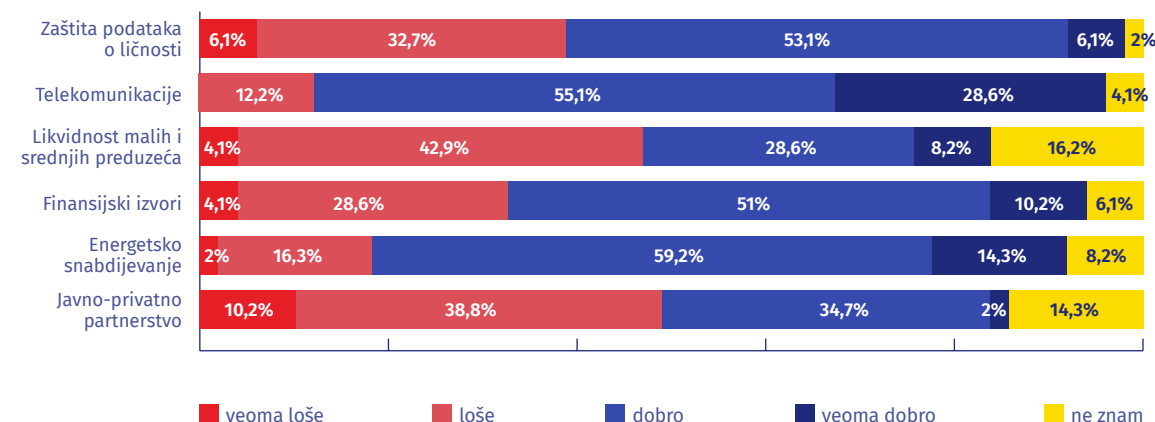

Druge oblasti od značaja za poslovanje

Oblast telekomunikacija u Crnoj Gori ostaje kontinuirano dobro ocijenjena od strane privrede, pa ju je oko 84% ispitanika ocijenilo kao dobru ili veoma dobru. Takođe, oko 74% članica smatra dobrim ili veoma dobrim energetske snabdijevanje u Crnoj Gori. Gotovo polovina ispitanika smatra da postoji značajan prostor za unapređenjem modela javno-privatnog partnerstva u Crnoj Gori, kao dobrog načina finansiranja izgradnje, održavanja i rada javne infrastrukture i javnog servisa.

I prethodnim izvještajem smo konstatovali da Crna Gora još uvijek nije donijela novi Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, premda je javna rasprava održana sredinom 2019. godine. Novi Zakon ide u pravcu usaglašavanja sa Opštom uredbom o zaštiti ličnih podataka (GDPR) i uvešće niz mjera koje će obezbijediti veća prava u domenu zaštite podataka o ličnosti, ali i koje će predstavljati izazov kako za državne institucije tako i za privatne kompanije koje obrađuju, čuvaju ili koriste lične podatke građana.

OSTALE OBLASTI OD ZNAČAJA
ZA POSLOVNU ZAJEDNICU –
USLOVI ZA POSLOVANJE

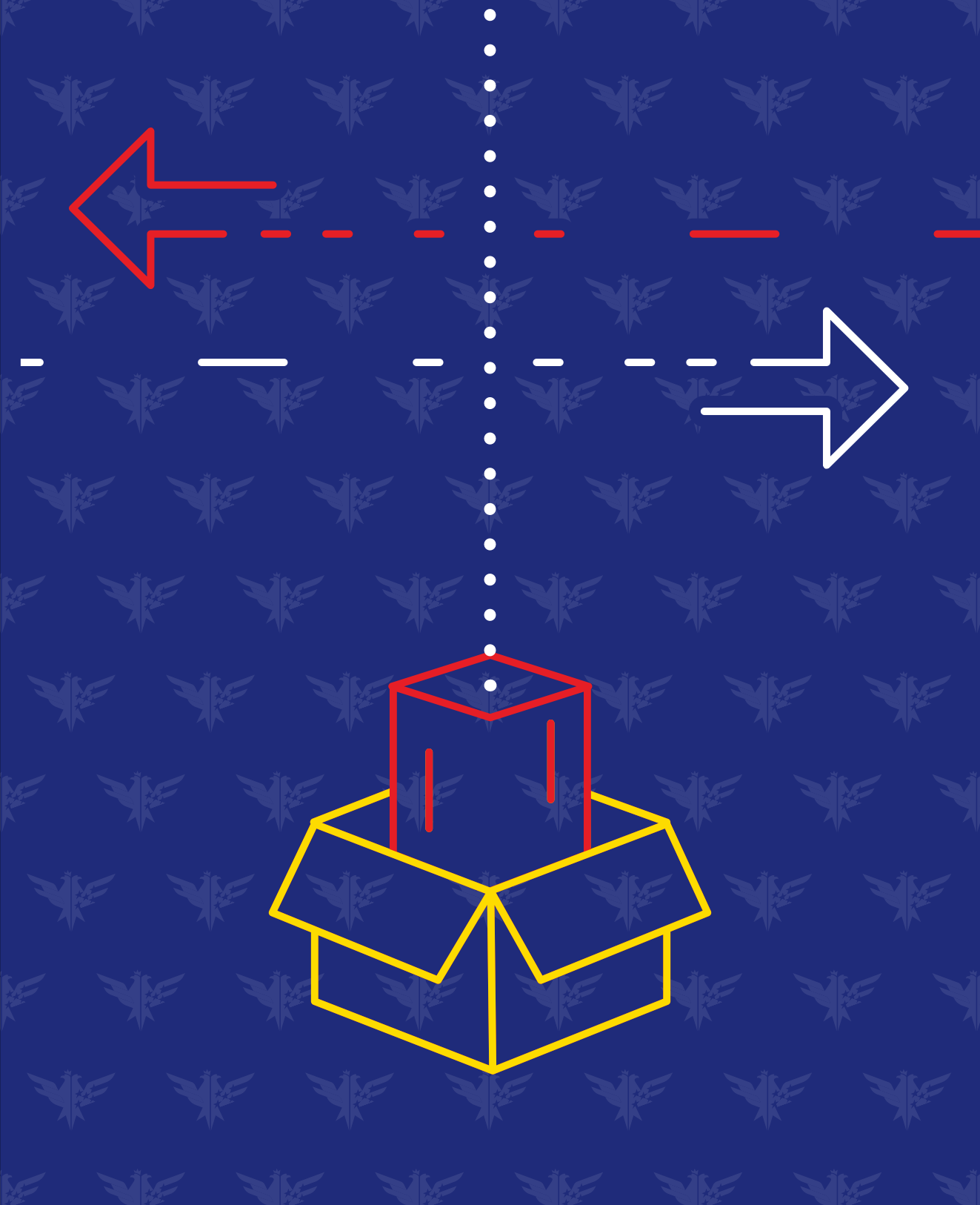
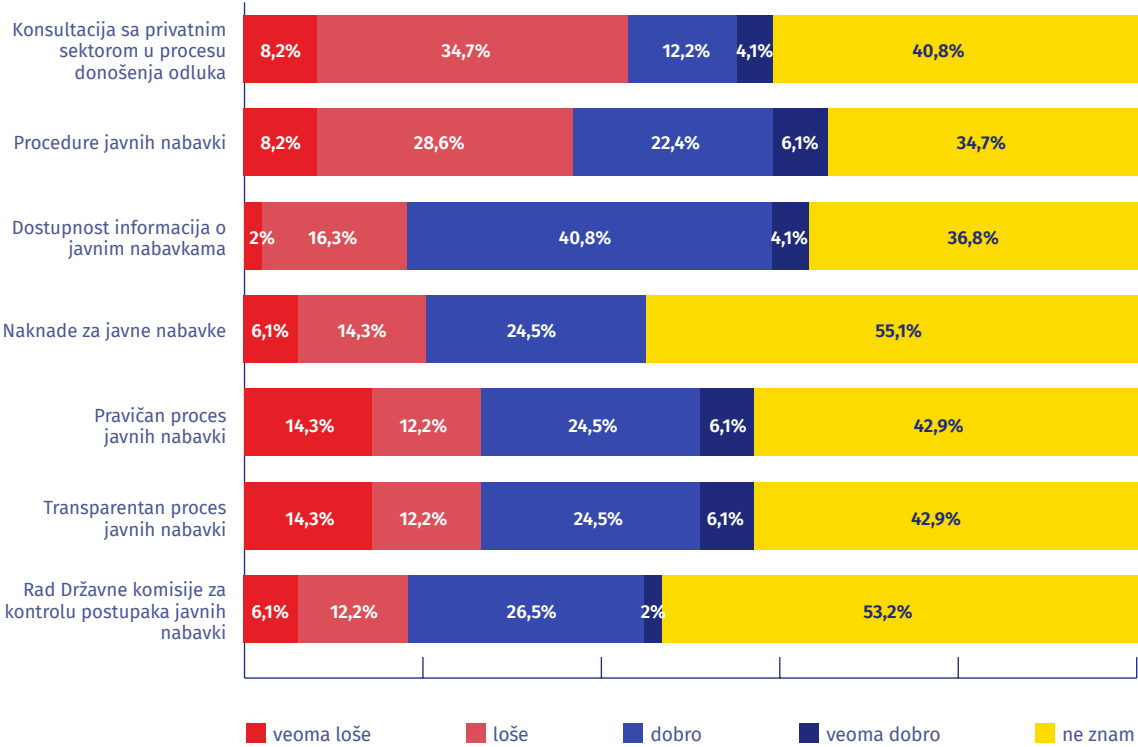

Kada se radi o javnim nabavkama, u primjeni je pravni okvir koji omogućava proces elektronskog sistema javnih nabavki, čime je značajno unaprijeđena efikasnost, kroz smanjenje administracije, ali i transparentnost procesa javnih nabavki.

Ispitanici ukazuju da je podzakonsku regulativu iz domena javnih nabavki potrebno izmijeniti na način da se u potpunosti onemogući zaobilaženje regulative u postupcima javnih nabavki kod državnih institucija. Time bi se izbjegao nepotrebn formalizam kao osnov za odabir ponuđača, te minimiziralo različito tumačenje propisanih normi u oblasti javnih nabavki.

JAVNE NABAVKE
– USLOVI ZA
POSLOVANJE

Ključni nalazi i preporuke

Politička nestabilnost negativno utiče na poslovanje kompanija

PREPORUKA:

Politička neizvjesnost koja se, pored ostalog, manifestuje u vidu česte reorganizacije institucija i smjena donosioca odluka na visokim pozicijama, kao i nesigurnog finansiranja investicionih projekata odnosno sprovođenja radova, posljedično dovodi do diskontinuiteta saradnje sa kompanijama koje posluju u Crnoj Gori. Neophodno je osnažiti institucionalne kapacitete države i učiniti ih otpornijim na česte smjene kadrova kako bi institucije sistema nesmetano funkcionisale. Ukazujemo da nezavisna i efikasna administracija otporna na politička dešavanja koja radi na procesu pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji predstavlja osnovni preduslov za dobru saradnju između državnog sektora i međunarodne poslovne zajednice.

Uključenost poslovne zajednice u proces donošenja javnih politika mora biti značajno unaprijeđena

PREPORUKA:

Donosioci odluka moraju održavati blagovremen i kontinuiran, konstruktivan i transparentan dijalog sa privatnim sektorom u toku procesa kreiranja javnih politika. Dobar osnov za saradnju predstavlja platforma Vladavina dijaloga, putem koje AmCham sarađuje sa ministarstvima u Vladi Crne Gore i drugim organima uprave.

Postojeći pravni okvir ne dozvoljava kontrolu i sankcionisanje neregistrovanih subjekata na tržištu

PREPORUKA:

Potrebno je stvoriti pravne pretpostavke kroz izmjene relevantnih zakona (Zakon o krivičnom postupku, Zakon o prekršajima, Zakon o inspekcijском nadzoru) kako bi se omogućilo vršenje inspekcijског nadzora neregistrovanih subjekata. Na ovaj način država bi učinila korak naprijed u suzbijanju nelojalne konkurencije, te afirmisala princip jednakosti pred zakonom za sve subjekte, kao jedno od osnovnih načela pravne države i vladavine prava.

Obrazovanje djece i mladih nije usmjereno na vještine koje su potrebne tržištu rada

PREPORUKA:

Neophodno je sprovesti korjenite reforme sistema obrazovanja, kroz modernizaciju obrazovnih programa i načina učenja u obrazovnim institucijama, kako bi se premostila neusklađenost između tražnje i ponude radne snage na tržištu rada.

Nivo državnih ulaganja u IT sektor nije dovoljan za podsticanje razvoja i konkurentnosti

PREPORUKA:

Nivo državnih ulaganja u IT sektor među najnižim je u regionu, a daleko ispod prosjeka Evropske unije. Potrebno je da Vlada prepozna potencijal ove privredne grane, te da usvoji adekvatne finansijske mjere podrške IT sektoru kako bi postao katalizator razvoja inovativne privrede, te osnažio i tradicionalne privredne grane.

Nacionalno koordinaciono tijelo za upravljanje digitalnom transformacijom i Digitalna koalicija još uvijek nisu osnovani

PREPORUKA:

Što prije osnovati Nacionalno koordinaciono tijelo za upravljanje digitalnom transformacijom i Digitalnu koaliciju, koji pružaju preduslove okupljanja svih (ili što više) stejkholdera, sa osnovnom namjerom da se, kroz ubrzanje digitalne transformacije, razvije socijalno i inkluzivno društvo, poveća konkurentnost privrede, intenzivira upotreba digitalnih rješenja, usluga i infrastrukture, koja će se zasnivati na otvorenosti, sigurnosti, privatnosti, te doprinijeti smanjenju uticaja na životnu sredinu.

Planiranju, pripremi i sprovođenju javnih nabavki u zdravstvu nije prethodila organizovana i planska analiza ljekova i medicinskih sredstava

PREPORUKA:

Sve institucije zdravstvenog sistema treba da učine dodatne napore u pravcu boljeg planiranja i blagovremenog pokretanja procedura javnih nabavki, intenzivnije komunikacije i koordinacije između ugovornih organa i učesnika u procesima javnih nabavki u zdravstvu, kao i efikasne kontrole trošenja nabavljenih lijekova.

Nesprovođenje reformi u oblasti zaštite životne sredine onemogućava dostizanje standarda ekološke države

PREPORUKA:

Zaštita životne sredine u Crnoj Gori zahtijeva ozbiljne i hitne reforme, jasnu stratešku viziju i značajne infrastrukturne investicije. Proces poboljšanja i dostizanje standarda ekološke države iziskuju uspostavljanje stručne, efikasne i stabilne javne administracije na centralnom i lokalnom nivou, koja bi bila adekvatno međuinstitucionalno koordinisana.

BILJEŠKE:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Coca-Cola HBC
Crna Gora

HIPOTEKARNA
BANKA
Vama posvećena

PHILIP MORRIS
MONTENEGRO D.O.O.

Zapad Banka
AKCIONARSKO DRUŠTVO - PODGORICA